... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta... Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Voruta

Nr. 6 (624) 2007 m. kovo 24 d. Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

2 Birutė ŽEMAITAITYTĖ **Lietuvybės išsaugojimas Kristijono Donelaičio „Metuose“**

8, 9 Tomas LAVIŠIUS **Žydų pasipriešinimas holokaustui Lietuvoje 1941 – 1945 metais**

PRENUMERUOKITE !!!
2007 METAMS
“Vorutą”

1 mėn.	–	**2.90 Lt**
3 mėn.	–	**8.70 Lt**
6 mėn.	–	**17.40 Lt**
12 mėn.	–	**34.80 Lt**

indeksas 0135

“Vorutą” galima prenumeruoti internete

JONO PAULIAUS II PILIGRIMŲ KELYJE – 14 OBJEKTŲ

Piligriminė kelionė iš Vilniaus į Trakus 2006 m. Prie Trakų bažnyčios J.E. kardinolas J.A. Bačkis bei dalyvai

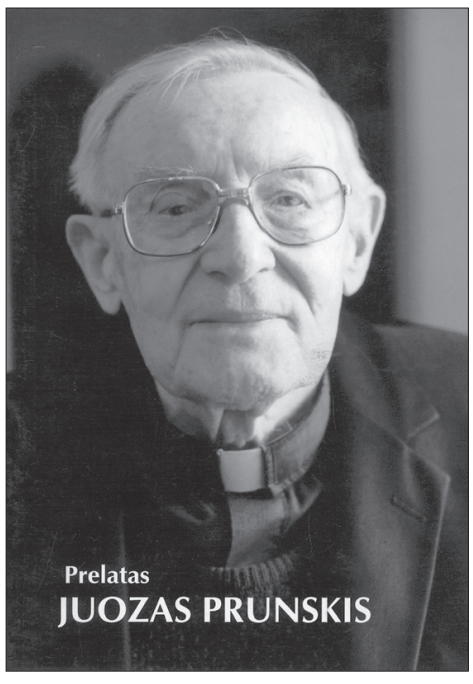
Jono Pauliaus II piligrimų kelio komisija nusprendė, kad šiame kelyje bus 14 objektų: Vilniaus arkikatedra bazilika, Vilniaus Aušros vartai ir Šv. Teresės bažnyčia, Kauno arkikatedra bazilika, Šiluva, Kryžių kalnas, Šiaulių Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus katedra, Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilika, Marijampolės Šv. Arkangelo Mykolo bazilika, Pivašiūnų Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčia, Vilniaus Kalvarijų kompleksas, Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo parapijinė bažnyčia, Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblis, Kauno Kristaus prisikėlimo bažnyčia, Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir Bernardinų vienuolyno ansamblis. Jono Pauliaus II piligrimų kelią sudaro popiežiaus Jono Pauliaus II vizito metu aplankyti, ypač svarbūs Lietuvai sakralinio paveldo objektai ir vietovės, kuriuos ypač lanko piligrimai ir turistai.

Komisija taip pat nutarė pavesti darbo grupei įvertinti piligrimų kelio programos įgyvendinimo laikotarpius, išnagrinėti pasiūlymus dėl papildomų objektų įtraukimo į kelią, apsvarstyti galimybes įtraukti į piligrimų kelio programos įgyvendinimą kitus partnerius, o finansų ir ūkio ministerijos turėtų sutarti dėl programos finansavimo grafiko.

Komisijos, kuri koordinuoja piligrimų kelio rengimo projektą, pirmininkas klausimams, susijusiems su valstybės institucijų veikla, yra Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas, o klausimams, susijusiems su Katalikų Bažnyčios veikla, – Lietuvos Vyskupų konferencijos pirmininkas Sigitas Tamkevičius.

2007-02-23

PRELATO JUOZO PRUNSKIO KRIKŠČIONIŠKOS SPAUDOS PREMIJA – „VORUTOS“ LAIKRAŠČIUI

Iš JAV Trakus pasiekė maloni žinia – Lietuvos istorijos laikraščiui „Voruta“ paskirta prel. Juozo Prunskio krikščioniškos spaudos 2006-jų metų premija.

Premiją skyrė JAV Lietuvių katalikų religinės šalpos direktorių taryba, kurios pirmininku yra vysk. Paulius A. Baltakis, O F M. Savo pranešime „Vorutos“ laikraščio leidėjui ir vyriausiajam redaktoriui Juozui Vercinkevičiui jis rašo: „Turiu malonią pareigą pranešti, kad žiuri komisija, savo posėdyje, įvykusiame 2007 vasario 6 d. nusprendė a†a prel. Juozo Prunskio krikščioniškosios spaudos premiją už 2006 metus skirti Jūsų redaguojamam laikraščiui „Voruta“, kaip labiausiai pasitarnavusiam puoselėjant krikščioniškus idealus lietuvių tarpe. Sveikinimai ir gražiausi linkėjimai Jums ir visiems Jūsų mieliems kolegoms.

Prelatas Juozas Prunskis (1907 – 2003) 1932 m. buvo įšventintas kunigu, 1936 – 39 m. dirbo katalikiško dienraščio redaktoriumi, o pasitraukęs į Vakarus, aktyviai reiškėsi išeivijos spaudoje, taip pat dirbo katalikiško dienraščio „Draugas“ redakcijoje, daugelyje išeivijos katalikiškų organizacijų ir katalikiškoje žiniasklaidoje.

JAV lietuvių katalikų religinė šalpa administruoja prelato Juozo Prunskio fondo kasmetinį spaudos premijų skyrimą.

Šiame numeryje skaitykite Aldonos Vasiliauskines straipsnį apie prel. Juozą Prunskį (3 ir 11 p.).

Dana ZACHAREVIČIENĖ

DONATAS MALINAUSKAS IR LOPATOLOGIJA

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Šeduva

Monografija

Donatas Malinauskas

1997 metais pasirodžiusi Raimundo Lopatos monografija “Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas” buvo viena iš pirmųjų knygų parašytų apie 1918 metų signatarus postsovietinėje Lietuvoje. Autorius medžiagą apie signataro gyvenimą ir veiklą rinko tik Lietuvos archyvuose ir daugiausia lietuviškoje žiniasklaidoje. Tuo metu atrodė, kad medžiagos nėra daug. Todėl kiekviena užuomina apie D. Malinauską buvo stropiai renkama ir monografijos autoriaus pakomentuota. Šiandien informacijos apie D.Malinausko veiklą surinkta nepalyginamai daugiau ir ne tik Lietuvos archyvuose. Daug apie jį rašė prieš Pirmąjį pasaulinį karą lenkų laikraščiai ir žurnalai.

D. Malinausko vaikaitis Tadas Stomma ir jau Anapilin išėjusi jo auklė Apolonija Vedrickaitė (g. 1911m., – gerai pažinojo

Nukelta į 6 p.

LIETUVYBĖS IŠSAUGOJIMAS KRISTIJONO DONELAIČIO „METUOSE“

Birutė ŽEMAITAITYTĖ, VILNIUS

Surinkimininkai (žr. „Pietizmas Mažojoje Lietuvoje“ http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=449), ypač sakytojai, labai aktyviai stengėsi išlaikyti savo tėvų kalbą, apginti ją nuo svetimtaučių įtakos, šiuo atveju vokiečių kalbos (lietuviškų knygų leidyba, namų pamaldų renginiai, peticijos dėl lietuvių kalbos mokymo mokyklose). Tai jiems buvo vienas iš svarbiausių uždavinių. Poemos „Metai“ autorius, evangelikų liuteronų kunigas, Kristijonas Donelaitis taip pat dėjo daug pastangų įvairiais būdais siekdamas neleisti visiškai išnykti lietuvių kalbai bei papročiams Mažojoje Lietuvoje.

Visoje kūrinio struktūroje su dramatine įtampa susiduria du tikrovės klodai – „lietuviškasis“ ir „vokiškasis“. Lyg juodas debesis virš būrų galvų kybo germanizacijos pavojus. Poemos herojų lūpose nuolat pasigirsta nuoskaudos žodžiai, jog „vokiečiai lietuvininką per drimelį laiko“ (ŽR, 140) arba „lašinių lietuviškų prisiėdė, […] viežlybus lietuvininkus išpeikt nesigėdi“ (ŽR, 140). Būrai tebebrangina tai, ką kitataučiai niekina ir visomis priemonėmis žlugdo. Antai būrų moterys į vestuves „ne vokiškai, kaip kelios jau prasimanė, ne, lietuviškai kožna tarp jų susiglamžė“ (RG, 79), o vestuvėse „būrai, lietuviškai ant aslos šokdami, spardės “ (RG, 85) ir pan. Su pasididžiavimu pamaldusis poemos būras Selmas kalba, kad net jau ir svetimšaliai lietuviškai prabyla ir mūsų drabužiais ima vilkėti: „Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria / Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytų, / Iš visų kampų šio svieto jau susibėgo. / Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo / Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo; / Tik margų marginių dar nešioti nedrįsta“ (ŽR, 125). Sociopolitiniame germanizacijos kontekste Prūsijos valdžia viekė kaip tik priešingai, tad Donelaičio pasididžiavimas lietuvininkų drabužiais turi ir priešinimosi nutautinimui prasmę.

Poetas nuolat primena savo tautos praeitį, kai dar germanizacijos padariniai nebuvo juntami, kai dar „prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo“ (RG, 108). Praeitis poemoje savaip projektuojama į ateitį, iškeliant nacionalinį istorinės sąmonės vientisumą. Nacionalinės sąmonės poetizavimas – naujas bruožas 18a. poemoje: aprašomoji gamtinė poezija dažniausiai kalbėjo apie valstietį apskritai, o „Metų“ autorius kreipėsi į Mažosios Lietuvos lietuvį – būrą, atsidūrusį nutautėjimo pavojuje, prabildamas ir jo gimtąja kalba, ir su aiškia nacionaline nuovoka.

Siekdami populiarumo, vietiniai pietistai savo religinėms giesmėms plačiai taikė pasaulietinių dainų melodijas, tokiu būdu aktualizuodami šį pagrindinį tautosakos žanrą. Anot sovietinio literatūrologo Leono Gineičio, „Metuose“ charakterizuodamas veikėjus pietistus, poetas motyvuotai leidžia jiems vadinti liaudies dainas „bliovimu“, „baubimu“, „nešvankiu klykavimu“. Mat, pietistai skeptiškai žiūrėjo į liaudies dainas, propaguodami bažnytines giesmes. Tačiau Donelaitis įkvėptai atkuria tokią lakštingalos „šauną dainą, kad smuikai tav ir kanklys tur su gėda nutilti“ (PL, 13). Su liaudies dainų leksikos poveikiu iš dalies galima sieti ir daiktavardžių mažybines formas „Metuose“ (balseliai, darbelis, dienelė), nors galbūt tai galėtume taip pat kažkiek sieti ir su poeto pastanga, savo deminutyviniu kalbėjimu, išreikšti tai, kad jo poemos veikėjai tam tikru požiūriu vis dėlto galėtų būti persisėmę pietistams labai būdingo meilumo ir nuolankumo ypatybių.

Apskritai, kūrinyje įspėjama saugotis svetimų kalbų, svetimų papročių, skatinama laikytis gimtosios kalbos ir savų papročių – tai dažniausiai pasitaikantis „Metuose“ didaktinis motyvas: „Ir lietuvininkai su vokiečiais susimaišė, / Štai ir viežlybums tuojaus į nieką pavirto, / Taip kad klapai vyžų, viežlybai padarytų, / O mergaitės krosytų marginių nekenčia. […] Taip lietuvininkai savo viežlybumą pražaidė“ (VD, 56). K. Donelaičiui lietuviškumas ir dora, - rašo prof. Arnoldas Piročkinas, – kuo glaudžiausiai susiję: kas yra tikras lietuvis, kas kalba lietuviškai, tas turi būti ir doras. Lietuvininkai pradėjo vengti savo drabužių, apavo, maisto. Tuos lietuvius, kurie elgiasi kaip nedorieji kitataučiai, Selmas griežtai smerkia, nes jie gėdą daro visiems tautiečiams: „Rods, ir tarp lietuvininkų tūls randasi kiaulė, / Kurs, lietuviškai kalbėdams, šveisterį peikia, / O tiktai ir pats kaip tikras šveisteris elgias“ (VD, 63). Ypač poetui nepatinka, kad kai kurios lietuvininkės jau vokiškai puoštis sugalvojo, bet džiaugiasi, kad dauguma savo drabužio dar nepaniekino: „Ale ne vokiškai, kaip kelios jau prasimanė, / Ne! lietuviškai kožna tarp jų susiglamžė […] Bobos! Šiukštu jums margų vainikų norėt, / O, jūs, mergos! Vėl, minau, n’užgeiskite kykų“ (RG, 79). Barasi poemos autorius ant lietuvininkų moterų, kad jos nepasiduotų svetimtaučių madai. Jis vis prisimena ir labai gailisi senųjų laikų, kai svarbiausia buvo lietuviški papročiai ir kalba: „Ak! Kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės, / Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo / Ir nei kurpių, nei sopagų dar nepažino, / Bet vyžas, kaip būrams reik, nešiodami gyrės“(RG, 108). Poetas stengiasi išguiti vokiškų drabužių ir apavo madą iš Mažosios Lietuvos lietuvininkų papročių, išgirdamas savo „lietuviškas gadynėles“ [gadynėlė: dem. iš gadynė – laikas, metas, laiko tarpas, šiuo atveju laikotarpis, kada Mažojoje Lietuvoje buvo kalbama tik lietuviškai – aut.past.].

Valdininkai ir dvarininkai kaimuose kontroliavo, „kuo valstiečiai avi, nes buvo valdžios išleista gromata, uždraudusi avėti vyžomis“ (1724 m.; Kaunas, 1996, 133). K. Donelaitis irgi daug rašo apie apavą, rengimąsi ir neleistiną elgesį: „Klumpės, kaip mes, vokiškai kalbėdami, sakom, / Rods, taipjau lietuvininkams nešiot nepritinka“ (RG, 108-109). Piktinasi pasikeitusiu būrų požiūriu į lietuvininkų apavą ir į savo elgesį, nepripažįsta kitataučių mados: „Ogi dabar, žėlėk dieve! tik gėda žiūrėti, / Kad lietuvininkai, prancūziškai pasirėdę“ (RG, 109). Autorius – pasakotojas nepatenkintas, kad svetimtaučiai „mokslais velniškais“ visai sugadins jo būrus: „Dingojom vis, kad tik šveisteris ir prancūzas / Žmones su svetimais savo mokslais moka supainiot / Ir kad vokiečiai tik vogt ir keikt nesigėdi“ (RG, 113).

Ir jo Selmas ragina jokiu būdu nepasiduoti blogio žabangoms, įvardina svarbiausius plintančio blogio kaltininkus, kuriuos randa lietuvininkų būrams priešiškoje ir svetimoje kolonistų dvaro aplinkoje, piktinasi „mokslais velniškais“: „Ir kaip pekliškas razbaininks mūsų gadynę / Su savo mokslais velniškais sudūkina visą“ (RG, 112), omenyje tikriausiai turėdamas vokiečių ir kitų svetimtaučių kolonistų aplinkoje plintančias ateistines Švietimo amžiaus idėjas. Pasak dabartinio literatūrologo Algimanto Radzevičiaus, bene daugiausia neigiamo vertinimo Selmas pastarųjų laikų donelaitikoje susilaukė dėl savo pietistinių pažiūrų, o tiksliau – dėl dogmatiško, iš esmės klaidingo, pačių interpretatorių požiūrio į šią „Metuose“ vaizduojamu laikotarpiu lietuvininkų būrų bendruomenėje paplitusią liuteronizmo srovę, vadinamą pietizmu, kurio nuostatoms pritarė ir pats K. Donelaitis. Šis apibendrinimas, kuris, anot, K. Donelaičio raštų akademinio leidinio rengėjų, „būdingai charakterizuoja persisunkusį bažnytinės ideologijos (ir frazeologijos!) pietistą Selmą“ (Donelaitis, 1977, 383), ir kuris iš „Metų“ ankstesnių tarybinių leidimų būdavo tiesiog išbraukiamas, toli gražu nėra šio herojaus viduramžiško ar barokiško reakcingumo išraiška (kaip tapo įprasta aiškinti) ir anaiptol nėra nukreipta prieš mokslą ir švietimą apskritai, kurių būtinumą tas pats Selmas toje pačioje oracijoje gina ir įrodinėja; jis piktai pasisako tik prieš „velniškus mokslus“. Tai yra ir paties poeto pažiūros, kurias jis atvirai išsakė savo vokiškame eilėraštyje „Tamsybių dievas“ (Donelaitis, 1977, 267), įrašytame į autobiografinius užrašus, adresuotus būsimajam Tolminkiemio klebonui ir todėl turinčiame programinės reikšmės.

Poetas ypač gailisi praėjusių laikų ir labai smerkia sugedusią dabartį: „Ak! Kur dingot jūs, barzdotos gadynės, / Kaip lietuvininkės dar vokiškai nesirėdė / Ir dar vokiškus žodžius ištart negalėjo. / O štai dar negana, kad vokiškai dabinėjas; / Bet ir prancūziškai kalbėt prasimanė“ (VD, 65). Jam nepriimtini kitataučių drabužiai ir kalba. Norėtų vėl girdėti gražią lietuvininkų kalbą ir nė vieno svetimo žodžio. Autorius nusiminęs sušunka: „Ak! Kur dingo viežlybums jau mūsų gadynių (RG, 90), Ak tu, švents dieve! Kokią gi gadynę sulaukėm. / Ak, kokios tamsybės jau apjekino svietą!“ (ŽR, 123).

Autorius kalbėdamas apie būrų apsirengimą ir tuos atvejus, kai jie stengiasi prisitaikyti prie vokiškos nešiosenos, visu griežtumu tam pasipriešina. Pagal pietistinę sampratą, nėra reikalo kreipti dėmesio į drabužio gražumą ar modernumą. Todėl ir būrai, jeigu jie laikosi savo paprasto apsirengimo tradicijų, yra vertesni morališkai negu tie, kurie bando pasekti kitataučių arba miesčionių madomis. Galbūt todėl ir K. Donelaitis kūrinyje Selmo lūpomis grožisi būrų lietuviškais aprėdais: „Ne tik vokiečiai visoki mus pažiūrėti, / Bet ir daug prancūzų mus mylėt susirinko, / Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo / Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo; / Tik margų marginių dar nešioti nedrįsta“ (ŽR, 125). Tai labai patinka K. Donelaičiui. Būrų lūpomis K. Donelaitis dažnokai skundžiasi, kad dėl kolonizacijos nyksta lietuvių papročiai, tautiniai drabužiai, nuolankus elgesys, religija, net tradiciniai valgiai.

Literatūros tyrinėtojos Dalios Dilytės manymu, lietuvininkai gyvena nuolatinėje kovoje bei įtampoje priešiškoms jėgoms, tai yra dvarui ir atėjūnams kolonistams, kurie be perstojo kėsinosi į jų turtą, papročius, moralę ir egzistenciją. Lietuvių bendruomenė turėjo išsilaikyti svetimųjų apsiaustyje, išlikti. Tai labai sunki, amžina ir alinanti kova. Į išgalvotą „Vyžlaukio“ valsčių atėjusi svetimtaučių įtaka yra apgaulingai viliojanti drabužių prašmatnumu, pramogomis, įvairiu moraliniu palaidumu. Šio krašto valstiečiai tegalėjo priešintis prisirišimu prie savo kalbos ir papročių, darbštumu, griežtu dorumu. Būrai turėjo be paliovos kautis su savo ydomis (tinginyste, nevalyvumu, polinkiu į vagystes, klastas ir kitomis) ne tiek dėl asmeninio tobulumo ar amžinojo išganymo, kiek dėl bendruomenės išlikimo. K. Donelaitis nuolat kartojo, kad jie turi jaustis esą kitokie ir turi būti geresni negu atėjūnai. Poetas vis pabrėžia būrų vertę. Jis sako, kad ujami ir niekinami būrai neturi gėdytis savo padėties, savo vyželių, savo darbų. Juk „viežlybas“ yra tas „Metų“ žmogus, kuris neišsižada savo protėvių papročių, kalbos, kuris sąžiningai atlieka savo darbą, negirtauja, yra garbingas, dievotas, tvarkingas, padorus, teisingas.

Kaip matyti, pietistinės poeto nuostatos – lietuvybės išsaugojimas bei ugdymas – vienas iš svarbiausių poemos „Metai“ bruožų.

Literatūra

1. PL, VD, RG, ŽR, Donelaitis Kristijonas, *Metai,* Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
2. Dilytė Dalia, *Kristijonas Donelaitis ir antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
3. Donelaitis Kristijonas, *Raštai,* Vilnius: Vaga, 1977.
4. Gineitis Leonas, *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002 (serija „Senoji Lietuvos literatūra“).
5. Kaunas Domas, *Mažosios Lietuvos knyga: Lietuviškos knygos raida 1547–1940,* Vilnius: Baltos lankos, 1996.
6. Radzevičius Algimantas, *Klasiko kūrybos slėpiniai: Donelaitis ir Renesansas,* Kaunas: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.

Kioskai, kuriuose pardodama “Voruta”

K110	Vilnius Geležinkelio 16
K145	Vilnius Konstitucijos 12
K190	Vilnius Gedimino 7
K200	Vilnius Gedimino 13
K26	Vilnius Sodų 22
K44	Vilnius J.Lelevelio 2
K45	Vilnius Gedimino 19
K48	Vilnius Gedimino 2
K5	Vilnius Sodų 22
K6	Vilnius Gedimino 44
K7	Vilnius Gedimino 31
K78	Trakai Vytauto 90
K8	Vilnius Gynėjų 1
K85	Trakai Vytauto 37
K9	Grigiskės Kovo 11-osios 25a
K91	Vilnius Geležinkelio 4
K369	Klaipėda Taikos per.101
K236	Kaunas Laisvės al./ Ožeškienės g. sank

“MEŠKŲ MEDŽIOTOJO” ISTORIJĖLĖ arba “MEŠKINIO” GĖRIMO PASAKOJIMAS

Mano prabočiai kilę iš Rytprūsių.

O kodėl aš vadinuosi būtent meškų*) medžiotoju arba meškų gaudytoju, greičiausiai galima paaiškinti tuo, kad vienu mano priedu (sudėtine dalimi), medumi, galima gaudyti meškas.

Mano tikroji istorija yra tokia: mano protėviai buvo užmaišomi iš medaus, žolelių ir spiritinio gėrimo ir kiekvienas bitininkas ar ūkininkas turėjo savo, griežtai saugomą receptą, savo *Meškinį* (vok. rašyboje *Meschkinnes*) – taip vadino mano pusbrolius Rytų Europoje **).

Bet sugrįžkime geriau prie manęs: aš esu “meškų medžiotojas” su dangteliu, kaip pintas šiaudų avilys (krepšys) ir ne vien dėl to esu išskirtinis reiškinys. Aš gaminamas kaip tik pagal senojo Karaliaučiaus meškinio gėrimo varyklos Teuckes ir Kionigo receptūrą (vok. *Königsberger Bärenfangfabrik Teucke + König hergestellt*). Su *vodka* (liet. *degtine*) ir medum bei keletu kitų priedų, kurių, žinoma, Jums neišduosiu.

Dar norėčiau Jus supažindinti su keletu kokteilių, gomurio džiaugsmų, kuriuose mano vaidmuo labai reikšmingas.

Kai Jūs pamatysite ir paragausite, pasakysite, kad aš ne vien tik gėrimas.

*) *Bärenjäger* – gali būti verčiamas ne *meškų*, bet *lokių medžiotojas*

**) Didžiojoje Lietuvoje toks pusbrolis, matyt, bus *krupnikas*

Šaltinis:

Hallo Schnupperbär!

Du darfst Dir aussuchen, vomit ich Dic verwöhnen.

Dein Bėrenjäger

Bärenjäger®
Teucke+König GmbH
4803 Steinhagen/West
Deutschland

http://www.thedrinkshop.com/products/nlpdetail.php?prodid=1651

http://www.sidneyfrankco.com/products/barenjager.htm

http://www.drinksmixer.com/desc195.html

BALSAI IŠ PRAEITIES, ARBA KLAIPĖDIŠKIŲ VOKIETININKŲ GODOS

Albertas JUŠKA, Klaipėda

Tęsinys. Pradžia nr. 4

Tais pačiais 1964 m. dalyvaudamas Rytprūsių kraštiečių sąjungos (*Landmannschaft Ostpreußen e.V.*) renginyje, suabejojo, ar Klaipėdos krašte apskritai gyveno lietuviai. Baigdamas patriotinę kalbą, pareikalavo nukabinti 1937 m. žemėlapį, kuriame šis kraštas pavaizduotas kaip Lietuvos Respublikos dalis. Buvęs priekuliškis Michael Wanags 1994 m. Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų leidiny „Keleivis“ (Nr. 2) paskelbė straipsnį *Vokietija Klaipėdos krašto neatplėšė!* Jo įsitikinimu Vokietijai kraštą grąžino pati Lietuva, nes to norėjo 85 % jo gyventojų. Apsiribosime primindami Wanagui 1945 – 1946 m. Niurnberge vykusį Antrojo pasaulinio karo nusikaltėlių teismo procesą. Karinio tribunolo 1946 m. sausio 8 d. posėdyje Anglijos kaltintojas Elvinas Džonsas pateikė faktus, liudijančius, kad fašistinė ideologija buvo paversta agresijos ir nusikaltimų politika. Pats hitlerinis Trečiasis Reichas įvardytas kaip „plėšikų valstybė“, „nusikaltėlių valstybė“, “tarptautinio masto gangsterių valstybė“. Pamindama visas įmanomas tarptautinės teisės normas, hitlerinė Vokietija jau 1936 m. okupavo demilitarizuotą Reino sritį, 1938 „sehr friedlich“ prisijungė Austriją ir Sudetų kraštą, 1939 užėmė Čekoslovakiją (gaila, kad p. Wanags nepateikė, kiek procentų tenykščių gyventojų džiūgavo, išvydę įžygiuojančias vokiečių kariuomenės gretas). Pasmerktas šalis prisijungė klastingai ir ciniškai. Kaip apsieisi be pavyzdžių. 1938 m. kovo 12 naktį į Berlyną, vis dar kažko tikėdamasis, atvyko Čekoslovakijos prezidentas Dr. E. Hacha. Geležinkelio stotyje buvo atlikta įprasta aukšto svečio sutikimo procedūra, iškelta šios šalies vėliava, tačiau Čekoslovakijos himnas jau nesuskambo. Prie apeinančio garbės sargybą prezidento E. Hachos priėjo Čekoslovakijos pasiuntinys ir pasilenkęs prie jo ausies pranešė: Vokietijos kariuomenė jau peržengė Čekoslovakijos valstybinę sieną ir juda Prahos kryptimi.

Pasityčiojimo pilna ir Klaipėdos krašto okupacija. Kai kovo 22 d. J. Urbšys ir J. Ribbentropas dar tik sėdo prie derybų stalo, fiūreris iš Swinenmündės jūrų bazės kreiseriu *Deutschland* jau plaukė Klaipėdon. Plaukė pasveikinti džiūgaujančius vokietininkus su jų išlaisvinimu. Maždaug tuo pat metu, jokiai Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai sutarčiai dar neegzistuojant, Tilžės apylinkėse sukoncentruotas mobilus vokiečių kariaunos junginys jau žengė per senąjį Louisės tiltą Panemunės link. Priminsiu: Lietuvos Respublikos ir Vokietijos užsienio reikalų ministrai J. Urbšys ir J. Ribbentropas parašus po „savanoriško grąžinimo sutartimi“ padėjo tik baigiantis kovo 22 d. – 22 val. 55 min.

Klaipėdoje ir krašte kilo sąmyšis. Smogikai nedelsdami areštavo ir kalėjiman grūdo visus lietuvius, “nusikaltusius“ vokietininkams. Trūkstant kamerų, jie uždaryti net kalėjimo koplyčion. Preliudija į tolesnius įvykius padarė fašistuojančio Hitler-Jugendo nariai: nusiaubė ir pridergė senamiestyje buvusią žydų sinagogą. Kovo 23 d. vis dar per atvirą Lietuvos sieną panikos apimtos traukėsi nenutrūkstamos civilinių gyventojų voros. Jie ieškojo prieglobsčio Kretinoje, Gargždуose, Palangoje. Raudonojo Kryžiaus darbuotojai tuokart užregistravo 10 231 bėglį, iš jų 8454 lietuvius, 1307 žydus. Pabaigai pridėsime: okupuodama Klaipėdos kraštą, hitlerinė Vokietija šiurkščiai pažeidė 1919 m. Versalio taikos sutartį, 1923 m. Ambasadorių konferencijos sprendimą, pripažįstantį Lietuvos Respublikos suvereno teisę į šią teritoriją, 1924 m. Klaipėdos konvenciją, 1928 m. Lietuvos Respublikos ir Vokietijos sienos nustatymo sutartį.

Nebūkime naivūs ir nemanykime, kad visokie Wanagai, Tydeckai, Kuršaičiai ir kiti jiems lygūs nežino šių faktų. Žino! Tačiau atkakliai, net į akis žiūrėdami pašnekovui, tvirtina tai, kas jiems tinka. Ir daro tai su tokiu pasimėgimu, jog susidaro įspūdis, kad tuo metu jie patiria neišpasakytą malonumą.

Pabaiga

MŪSŲ DIDŽIAVYRIAI – DVASIOS GALIŪNAI: PRELATAS JUOZAS PRUNSKIS (1907 12 22–2003 04 26)

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ (Šiaulių universitetas, Lvovo nacionalinis Ivano Franko universitetas)

Artėjant antrajam Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo dešimtmečiui iš prestižinius vardus turinčių asmenų lūpų, kuriais didžiavosi ne vienas tautietis, „kritiško“ jų žvilgsnio į praeitį požiūriu, vis dažniau pasigirsdavo mūsų tautos iškilių asmenybių menkinimas. Gaila, bet jis dar neišnykęs. Net ir pastaruoju metu kultūrai skirtuose periodiniuose straipsniuose kai kurie autoriai vis neiškenčia nepriminę mūsų niekam tikusios tautos (nemalonu būtų pateikti tikslias citatas) – tarsi jie patys būtų ne tos pačios tautos dalis, o nusileidę iš dievai žino kokios planetos.

Todėl būtina kuo plačiau ir garsiau kalbėti ir apie netolimos istorijos kūrėjus – apie tuos, kurie padėjo Lietuvai išlikti, neleido jai suklupti, skelbė apie jos kančias visam pasauliui.

Vienas tokių asmenybių – dr. prelatas Juozas Prunskis, kuriam 2007 metų pabaigoje būtų sueję 100 metų – ne tiek ilgai jam būtų tekę laukti – ketvertą metelių, deja, 2003 m. balandžio 26 d. Aukščiausiasis jį pasikvietė Amžinajam gyvenimui.

Išeivijoje, o nepriklausomybę atgavus ir Lietuvoje plačiai savo mecenatoriška veikla išgarsėjęs dr. prel. Juozas Prunskis (1907 12 22–2003 04 26) tapo savotiška legenda, geruoju pasakos seneliu, radusiu lėšų paremti visas katalikiškas organizacijas bei institucijas, katalikybei dirbančius asmenis – jo įsteigti fondai bei premijos nepaliauja stebinti kiekvieną. Jis tapo garsus ne tik finansine parama – gerai žinoma prelato atkakli kova vakarų spaudoje (lietuvių ir kitataučių) bei pranešimai dėl Lietuvos laisvės, jo parašytos bei parengtos knygos, pasakytos kalbos tikėjimo, doros, atsakomybės ir pareigos, meilės Dievui, tėvynei ir kiekvienam žmogui klausimais. Juozo Prunskio sielovada, žurnalistinė veikla, studijos, knygos, visuomeniniai darbai, rūpestis kitais, išaugęs į didžiulę mecenatorystę, formavo savitą pėdsaką Lietuvos kultūros istorijoje. J. Prunskis – aktyvus visuomenininkas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, bažnytinės teisės daktaras (1945). Dvasininko pastoracinę veiklą aukštai įvertino Šv. Tėvas pakeldamas jį prelatU (1987). Didžiuodamiesi savo kraštiečiu uteniškiai, pagarbos ženklan, suteikė Utenos miesto Garbės piliečio vardą (1997). Dėkinga ir Lietuvos valstybė, suteikusi Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino trečiojo laipsnio ordiną (1999).

1997 metais minint prel. Juozo Prunskio 90 metų amžiaus ir 65 metų kunigystės jubiliejų pasirodė knyga „Gyvenimas Dievui ir Lietuvai“ (A. Vasiliauskienė, Utena, 288 p), kurioje apžvelgtas prelato gyvenimas, jo pastoracinė, žurnalistinė, mokslinė, mecenatoriška veikla ir kiti atlikti darbai. Knyga parašyta remiantis prelato archyvine medžiaga, kuri saugoma Čikagoje, Pasaulio lietuvių archyve, paties prelato papasakotais atsiminimais, kita archyvine medžiaga, studijomis bei periodine spauda. Dera pastebėti, kad knygos rankraščius skaitė bei tikslino pats dr. J. Prunskis. Darbe pateiktas ir prelato redaguotų, sudarytų ar parašytų knygų sąrašas (39 pozicijos), be to, pateiktos išnašos liudija gausią prelato bibliografiją.

Tačiau, jau pasirodžius knygai, daugelyje Lietuvos miestų – ne tik gimtojoje Aukštaitijoje, bet ir Suvalkijoje, Dzūkijoje, Žemaitijoje (vietovėse susijusiose su J. Prunskio gyvenimu bei veikla, o ypač tose mokyklos, kurios pastoviai jautė prelato dosnią ranką) buvo suorganizuotos prelatui Juozui Prunskui skirtos mokslinės bei jubiliejinės konferencijos (dažniausiai tuose miestuose tada veikusių Lietuvių katalikų mokslo akademijos (LKMA) skyrių, renginiai organizuoti ir knyga pristatyta Čikagoje. Švenčiant jubiliejus, minint prelato netektį pasirodė naujų straipsnių tiek išeivijos, tiek Lietuvos laikraščiuose bei žurnaluose: „Apžvalgoje“, „Darbininke“, „Dienovidyje“, „Dirvoje“, „Drauge“, „XXI amžiuje“, „Gilėje“ (Zarasai), „Gimtajame Rokiškyje“, „Kauno dienoje“,“ Kupiškėnų mintyse“, „Laiškuose lietuviams“, „Literatūroje ir mene“, „Mokslo Lietuvoje“, „Pajūrio naujienose“, „Penktadienio Žemaityje“ (Telšiai), „Tėviškės žiburiuose“, „Švyturyje“ (Kretingos raj.), „Utenyje“, Utenos apskrityje, „Vorutoje“ и kitoje spaudoje. Apie jį rašyta LKMA Metraščiuose.

Žvelgiant į Garbiojo dvasininko, mokslininko, žurnalisto, visuomenininko, dalijusio savo taip sunkiai sukauptus turtus atvira ranka ir širdimi dr. prelato Juozo Prunskio indėlį, garsinant okupuotos ir kenčiančios Lietuvos padėtį – artinant Lietuvos Nepriklausomybę, dera prisiminti jo gyvenimo kelią, per kurį ir atsiskleidžia prelato veiklos svarba Lietuvai.

Vaikystė, mokslo metai, pedagoginis darbas, studijos.

Juozas Prunskis, minėta, gimė Žvilbučių kaime (Daugailių parapija) 1907 m. gruodžio 22 d. Jis buvo vyriausias Onos Elizbietos Gineitytės (1887–1984) ir Juozo Prunskio (1874–1942) šeimoje (kaip pirmagimis buvo pavadintas tėvo vardu). Be jo šeimoje augo Anelė, Vladas, Jonas ir Onytė. Iš visų penkių vaikų gyva likusi prie Čikagos gyvenanti Onytė Garūnienė, kuri iki pat prelato mirties jį globojo.

Motinos švelnumas, dvasingumas buvo pirmoji svarbiausioji mokykla, formavusi vaikų charakterį. Jos religingumas padėjo ir Juozukui pasirinkti gyvenimo kelią.

Juozukas Utenos „Saulės“ gimnazijoje (tada dar progimnazija) užbaigęs penkias klases, mokėsi Rokiškio gimnazijoje. 1925 m. ją baigė. Porą metų dirbo mokytoju Dulių pradžios mokykloje (Daugailių parapija). Vėliau mokėsi Kauno kunigų seminarijoje ir 1932 m. licenciatu baigė VDU Teologijos – filosofijos fakulteto Teologijos skyrių. 1932 m. gegužės 22 d. arkivyskupas Juozapas Skvireckas jį įšventino kunigu. Pirmąsias šv. Mišias aukojo Antalieptės bažnyčioje.

Dvasinio pašaukimo kelyje

Pora metų (1932–1934) dirbo vikaru Kupiškyje, eidamas ir kapeliono pareigas vidurinėje mokykloje, pora metų (1934–1936) gyveno ir sveikatą stiprino Pažaislio vienuolyne. Tą laiką sugebėjo išnaudojo mokslui: VDU klausė teisės bei filosofijos paskaitų. 1936–1940 m. buvo Seserų Švč. Jėzaus Širdies Tarnaičių kongregacijos (ACJ) kapelionu.

Žurnalistinės veiklos pradžia

Jau studijuodamas, nuo 1929 m. pradėjęs rašyti spaudoje, plunksnos nebepadėjo visą gyvenimą, net ir sunkiai sirgdamas... Kun. J. Prunskio žurnalistiniai gebėjimai buvo greit pastebėti: jis pakviečiamas į „Mūsų laikraštį“ (tapo religinio – ideologinio skyriaus vadovu – redaktoriumi), tačiau čia dirbo tik metus. 1936 m. tampa „XX amžiaus“ redaktoriumi (1936–1939). Vėliau žurnalistinę veiklą tęsė Katalikų veikimo centre, tapdamas informacijos biuro vedėju (1939–1940).

Lietuvoje, o vėliau ir išeivijoje, jis rašė informacinius straipsnius, redagavo laikraščius, parašė ne vieną dešimtį knygų. Itin vertingi kunigo parašyti, sudaryti ar redaguoti darbai, skirti nacių bei bolševizmo vykdytam genocidui. Be tūkstantinių straipsnių, kurių gausu ne tik lietuviškoje išeivijos spaudoje, prelatas parašė, išvertė, sudarė ar redagavo 39 knygas. Tarp jų darbai, skirti dvasinei atgaivai – dvasiniam asmens tobulinimui, darbai atskleidžiantys okupantų (sovietų bei nacių žiaurumus) kiti įvairaus pobūdžio veikalai.

Išeivijoje

1940 m. liepos 22 d., gelbėdamasis nuo bolševikinio teroro, paliko Lietuvą. Iš Vokietijos 1940 m. gruodyje pasiekė Čikagą. Ten kurį laiką glaudėsi pas prel. Mykolą Leoną Krušą. Vėliau padirbėjęs savo iniciatyva atkurtame Katalikų spaudos biure, išvyko studijuoti į Vašingtono Katalikiškąjį universitetą, kuriame 1945 m. už disertaciją „Lyginamoji studija tarp Lietuvos konkordato ir valstybės įstatymų“ (anglų kalba) jam buvo suteiktas bažnytinių teisių daktaro laipsnis.

Baigęs mokslus grįžo į Čikagą. 1945–1993 m. sielovadinį darbą dirbo šv. Jurgio lietuviškoje, vėliau šv. Simfarozos bei Visatos Karalienės nelietuviškoje parapijose.

Žurnalistinis darbas

Be sielovadinio darbo – plati žurnalistinė veikla. 1948–1972 m. dirbo „Draugo“ redakcijoje, jo iniciatyva 1951 m. „Draugas“ pradėjo leisti mėnesinį priedą „Architektūra, technika ir ūkis“, o 1954 m. pradėjo rengti lietuvišką radijo programą, kuriai pats ir vadovavo (radijo stotis veikė nuo 1951). Pažymėtina, kad nuo 1955 m. per radiją J. Prunskis pradėjo sakyti pamokslus Lietuvai, dvasiškai stiprindamas tėvynėje vargstančius tautiečius. Be „Draugo“ jis redagavo marijonų mėnraštį anglų kalba „The Marian“ (1964–1969), „Kristaus Karaliaus laivą“ (1972–1974). Už žurnalistinę veiklą pagerbtas Žurnalistų sąjungos premija, tampa tarptautinio rašto žmonių sambūrio „Gyvųjų rašytojų galerijos“ nariu (jis – septintas lietuvis)!

Nukelta į 11 p.

MAŽOSIOS LIETUVOS KELIAS Į ENCIKLOPEDIJĄ

Dr. Antanas BALAŠAITIS, Vilnius

MLE I tomo pristatymas Karaliaučiuje. Sėdi: Nijolė Dzindziliauskienė, vicekonsulas Kęstutis Jašinskas, Marija Purvinienė. Stovi: Vytautas Gocentas, Vytautas Kaltenis, doc. dr. Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos Čikagoje pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas, Marijonas Švedavičius, Karaliaučiaus krašto lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, 2001. Rimanto Karecko nuotr.

Tęsinys. Pradžia nr. 5

Derama vieta skirta atskiriems miestams. Plačiame str. **Nida** teigiama, kad tai sena akmens amžiaus gyvenvietė. XVI a. jau gyveno 18 žvejų ir 8 puszvejų šeimos. Kelis kartus užpustoma smėlio Nidos gyvenvietė kėlėsi į šiaurę. XVIII a. pabaigoje jau gyveno 85 žmonės. 1933 m. suteiktos kurorto teisės, veikė lietuviška pradžios mokykla. 1928 m. įsteigtas Nerijos muziejus, deja sovietinių okupantų nugriautas, o ir iš buvusios žvejų gyvenvietės beliko tik keli buvusio bažnytkaimio fragmentai, paveldas toliau naikinamas, perdirbant senos gyvenvietės liekanas.

Iš str. **Neringa** sužinome, jog šis vardas atsirado sovietų okupacijos metais, įsteigus vadinamąjį miestą Kuršių nerijoje. Vietos gyventojai šį žemės ruožą vadina Kuršių užmariu arba kopomis. Klaipėdos krašto lietuvininkai tuos gyventojus vadino užmarininkais arba kopininkais. Kalbininkai (V. Pėteraitis, P. Skardžius) šį kraštą siūlo vadinti *Nerija* arba *Kuršių užmariu*.

Prof. Angelė Vyšniauskaitė, talkinusi MLE rengėjams iki paskutinio atodūsio, 2005. Vytauto Kaltenio nuotr.

Aprašyti senose (dar naujojo akmens amžiaus) gyvenvietėse susikūrę miesteliai **Priekulė** ir **Pagėgiai** (šis buvo išaugęs į apskrities miestą su lietuviška gimnazija). Iš didesnių miestų minėtina M. Purvino aprašyta **Ragainė** (dab. Neman). Jos pirmtakė buvo skalvių pilis Raganita. 1409 m. čia buvo baigta statyti mūrinė pilis, viena iš stipriausių Ordino valstybėje. 1722 m. Ragainė gavo miesto teises. Nuo 1889 m. čia veikė M. Jankaus spaustuvė. Iš jos ne vien M. Lietuvoje plito laikraščiai ir kalendoriai. Dabar iš pilies belikę tik ardomi griuvėsiai. Ragainėje nuo 1549 m. kunigavusiam ir 1563 m. palaidotam pirmosios lietuviškos knygos autoriui M. Mažvydui paminklo pastatyti sovietų valdžia 1991 m. neleido.

Apskritai šioje enciklopedijoje yra daug vietovardžių kilmės aiškinimų. Tai prof. V. Pėteraičio studijų rezultatas: I tome jo pateikta Bartos ir Įsruties apskrities vandenvardžių etimologijos, II tome – Klaipėdos, Labguvos aps., Lazdynų par., III tome – Pagėgių, Pakalnės, Pilkalnio ir Ragainės apskričių vietovardžių. *Rambynas* minimas jau 1394 m. Patį vardą V. Pėteraitis laiko archajišku, susijusiu „su senovės baltų religiniu pasauliu ir su skalvių lietuvininkų *ramove*, kur ramiai ir dorai galėjo atlikti religines apeigas, aukoti savo dievams“.

MLF valdybos pirmininkas, išleidęs MLE II tomą, prof. dr. Jurgis Arvydas Anysas su MLE redaktorėmis (iš kairės) Aliutė Zimanienė, Nijolė Dzindziliauskienė ir Virginija Budrikienė, 2002

Mokyklos

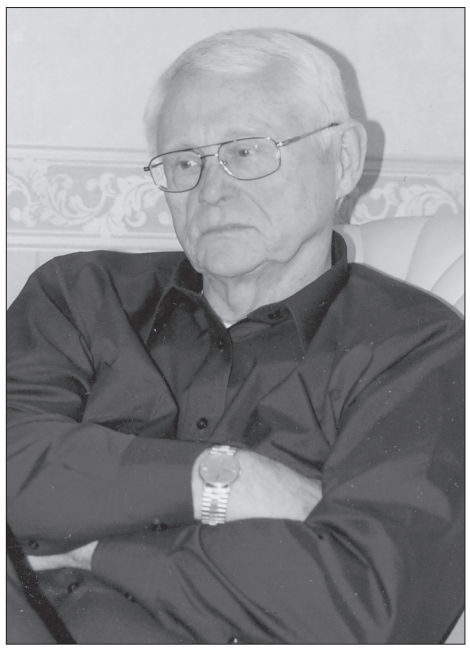
Šiame tome daug vietos skirta mokykloms ir mokytojams. Šių straipsnių autorius – lietuvininkas pedagogas dr. Albertas Juška, parengęs knygą „Mokyklos pedagogika“ (1996, su V. Jakavičiumi) ir „Mažosios Lietuvos mokykla XVI–XX amžiuje“ (2003). Straipsnyje rašoma, jog jau XII a. pabaigoje mokykla veikusi Klaipėdoje prie katedros. Po Reformacijos įsigalėjimo iki 1570 m. M. Lietuvoje parapinės mokyklos buvo atidarytos Tilžėje (1526), Įsrutyje (apie 1537), Klaipėdoje (apie 1540), Kaukėnuose (prieš 1547), Rusnėje (1553), Ragainėje ir Tepliuvoje (prieš 1560). 1568 m. jau 20-yje mokyklų vaikai mokyti lietuviškai. 1541 m. Prūsijos kunigaikščio Albrechto nurodymu Karaliaučiuje įsteigtas pedagogiumas, arba partikuliaras, 1544 m. pertvarkytas į universitetą. XVIII a. – visuotinio privalomo mokymo įvedimo laikotarpis per parapines mokyklas. 1718 m. karaliaus nurodyta steigti ir žemininkų mokyklas didesniuose kaimuose. XVIII a. pabaigoje M. Lietuvoje veikė 411 lietuviškų pradinių mokyklų. Pirmieji mokytojai buvo kunigai arba jų padėjėjai precentoriai. XIX a. pradžioje mokytojams rengti buvo pradėtos steigti mokytojų seminarijos. 1811 m. pradėjo veikti Karalienės (netoli Įsruties) mokytojų seminarija, veikusi iki 1926 m. Iki 1882 m. joje mokyta ir lietuvių kalbos. Joje mokėsi žymūs M. Lietuvos spaudos ir raštijos veikėjai: Frydrichas Bajoraitis, Adomas Einaras, Johanas Ferdinandas Kelkis. 1829 m. įsteigtos Darkiemio, Unguros, 1882 m. – Ragainės mokytojų seminarijos, 1902 m. – Klaipėdos. Mokymuisi naudota Mažvydo „Katekizmas“, vėliau katekizavimui skirtos religinės knygelės. 1708 m. Karaliaučiuje išleistas elementorius „Skaitytinės“.

MLE vyriausiasis redaktorius akad. prof. Zigmas Zinkevičius ir MELI direktoriaus pavaduotojas redakciniams darbams Antanas Račis, 2006. Vytauto Kaltenio nuotr.

Kaip knygų, taip ir laikraščių leidime pirmavo M. Lietuva. Šiame tome rašoma apie pirmuosius šio krašto laikraščius: 1823–25 m. Karaliaučiuje buvo leidžiamas periodinis leidinys „Nusidavimai Dievo karalystėje“ (spausdintas Tilžėje). Šiam sustojus pradėti leisti „Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų“ (ėjo 1832–34 ir 1837–1914). Deja, žinių iš lietuvininkų gyvenimo juose buvo nedaug: šiek tiek apie švietimą, kalbos nykimą ir emigraciją į JAV. Kurį laiką šio laikraščio kalbą prižiūrėjo kalbininkas Fr. Kuršaitis. Tiražas 400–500 egz.

MLE III tome plačiai rašoma apie vakarinių baltų tautą prūsus, gyvenusius Priegliaus žemupyje, jų gentį notangus, priešinimąsi kryžiuočiams, garsųjį sukilėlių vadą Herkų Mantą. Nors prūsų kalba teišliko negausiuose rašto paminkluose ir vietovardžiuose, o prūso etnonimas išsibarstė ir Didžiojoje Lietuvoje, bet mėginama šią prieš kelis amžius mirusią kalbą atkurti ir gaivinti (parašytas vadovėlis „Naujosios prūsų kalbos gramatika“, 1989 m.). Iniciatoriai susibūrė į etninę bendriją (užregistruota 2000 m.) ir bendrauja prūsų kalba. Populiarus ansamblis „Kūlgrinda“ atkūrė prūsiškas giesmes. Minimi prūsų kalbos tyrėjai – profesoriai Vytautas Mažiulis, Vladimiras Toporovas (1928–2005), parengę etimologinius žodynus, ir Letas Palmaitis, Mikelio Klusio slapyvardžiu pasivadinęs knygos „Pirmoji prūsų knyga“ (su B. Stundžia) ir minėto vadovėlio autorius, tarptautinės Prūsų brolijos steigėjas.

MLF valdybos pirmininkas, išleidęs MLE III tomą, Vilius Algirdas Trumpjonas, 2005. Vytauto Kaltenio nuotr.

Istorijos lemtingos datos ir įvykiai

Straipsnyje **Melno taika** rašoma, jog po 1410 m. Žalgirio mūšio, Ordinas, nesulaukdamas Vakarų ir popiežiaus pagalbos,buvo priverstas pasirašyti taiką, atsisakė pretenzijų į Žemaitiją. „1424.VI.7 nustatytos D. Lietuvos sienos be didesnių pakitimų išsilaikė iki 1920 m. Todėl Melno taika nulėmė M. Lietuvos susiklostymą ir ilgaamžį jos gyvavimą. Pasibaigus šimtmečių kovoms tarp LDK ir Ordino valstybės, per M. Lietuvos žemes plėtojosi prekyba. Tai padėjo kraštui atsigauti, apgyvendinti dykrą“.

Iš istorinių straipsnių aktualus **Molotovo-Ribentropo paktas** (str. autorius A. Gliožaitis), nulėmęs tiek Mažosios, tiek Didžiosios Lietuvos ateitį, „sudarė sąlygas nacių etnocidui ir sovietų genocidui M. Lietuvoje“. Nors jis pačios Sov. Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos suvažiavime Lietuvos atstovų iniciatyva 1989.XII.24 ir buvo pasmerktas kaip pažeidęs tarptautinės teisės principus, bet „šio pakto įtaka tebejaučiama kai kurių didžiųjų valstybių geopolitikoje“.

M. Lietuvos istorija – nuolatinė **okupacijų** kaita, pradėta XIII a. nuo Prūsos žemių. Ją pradėjo Kryžiuočių ordinas kriksto dingstimi. 1626 m. krašto pajūrį okupavusi Švedija išbuvo 9 metus. Per Septynerių metų karą 1756–63 m. buvo įsibrovusi Rusijos kariuomenė. Po pusės amžiaus (1806–13 m) M. Lietuvą okupavo prancūzų kariuomenė. Po šimto metų, Pirmojo pa-

Nukelta į 5 p.

MAŽOSIOS LIETUVOS KELIAS Į ENCIKLOPEDIJĄ

Dr. Antanas BALAŠAITIS, Vilnius

Atkelta iš 4 p.

saulinio karo pradžioje, rytinę jos dalį niokojo Rusijos kariuomenė. Gyventojai ypač bijojo kazokų. Daug (per 13 tūkst.) lietuvininkų buvo ištremta į Sibirą, tik dalis tegrįžo. Sugriauta kelios dešimtys gyvenviečių, ypač nukentėjo Eitkūnai, Darkiemis, Stalupėnai, Pilkalnis. Po karo Klaipėdos kraštas buvo pavestas valdyti prancūzams, kol 1923 m. sausio mėn. sukilusių krašto vyrų ir Lietuvos savanorių jie buvo išvaryti.

Didžiausiomis nelaimėmis M. Lietuvą užklupo Antrojo pasaulinio karo pabaiga. Ši okupacija tebesitęsia iki šiol, išskyrus Klaipėdos kraštą ir pietinę jos dalį, atiduotą Lenkijai. 1944 m. spalio mėn. į užnemunės lietuvininkų kaimus įsiveržė sovietinės kariuomenės daliniai, žudę nespėjusius pasitraukti gyventojus. Atskirai aprašomos Nemerkiemio (netoli Tolminkiemio) žudynės. Spalio 21 d. sovietų kariai užėmę Nemerkiemį plėšikavo ir žudė vietos gyventojus. Po kelių dienų atbloškę sovietų kariauną, vokiečiai rado žiaurų vaizdą: „Prie pirmųjų sodybų rastos 4 moterys, prie vežimų prikaltomis rankomis. Viename kambaryje sėdėjo 84 m. moteris išdurtomis akimis. Žmonės žudyti savo namuose, gatvėse, kai kurie rišti prie vežimų ir šaudyti, kiti nukryžiuoti – vinimis prikalti prie savo namų“ (p. 235). Nužudyta daugiausia moterys ir vaikai (72). Lapkričio 2 d. Vokietijos stebėtojai surengė tarptautinį susirinkimą dėl sovietų teroro Rytprūsiuose. Šiomis žiauriomis žudynėmis pradėtas M. Lietuvos genocidas susilaukė atgarsio ir LR Seime: 2006 m. įvesta M. Lietuvos genocido atminimo diena – spalio 16 d.

M. Lietuvos gyventojų kančios, naikinimas aprašyta dar straipsniuose **pabėgėliai, pasitraukimas, prievartavimai**. Nuo artėjančios sovietinės kariaunos gyventojams buvo liepiama trauktis, bet dėl didelio pabėgėlių skaičiaus pasitraukimas negalėjo būti tinkamai organizuotas. Iš Klaipėdos besitraukiančias mašinų ir vežimų vilkstines apšaudė sovietiniai lėktuvai. „Gruodžio 15 d. per užšąlusias Kuršių marias masiškai bėgo žmonės, o sovietiniai lėktuvai šaudydami laužė ledą ir skandino pabėgėlius su arkliais ir nešuliais. Puolanti sov. kariuomenė Rytprūsių pakelėse palikdavo nušautų pabėgėlių kūnus, o kaimeliuose – išprievartautas ir nukankintas moteris ir mergaites“ (p. 340).

MLF iždininkės Ievos Adomavičienės (sėdi) viešnagė MLE. Stovi: Vytautas Gocentas, MELI direktorius Rimantas Kareckas, Leonas Adomavičius, prof. Domas Kaunas, Nijolė Dzindziliauskienė, 2005. MLE archyvo nuotr.

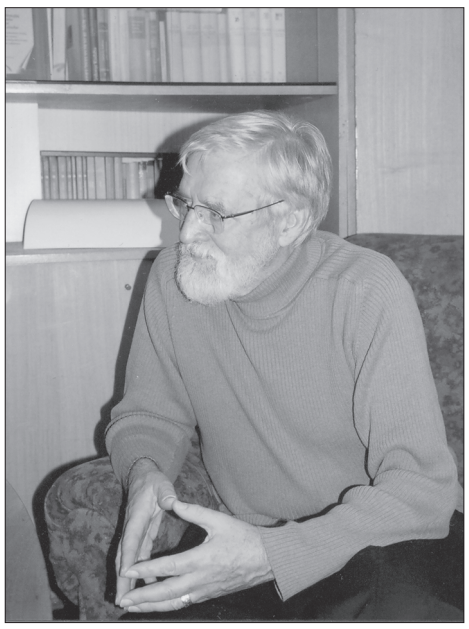
Mažosios Lietuvos enciklopedijos trys tomai ir kai kurie kiti MLF leidiniai, 2007. Vytauto Kaltenio nuotr.

Sėkmės MLE rengėjams ir talkininkams

Pabaigoje norėtume paminėti šios enciklopedijos organizatoriaus ir vyriausiojo tvarkytojo prof. V. Pėteraičio II tomo palydos žodį: „Mažoji Lietuva – amžiais fiziškai atskirta, dvasiškai visuomet sujungta – liks mūsų atmintyje ir šioje „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (MLE)“. Tikrai reikia, kad ji liktų ne vien šio veikalo rengėjų lietuvininkų ir jų bičiulių atmintyje. Per ištisus penkis sovietinės okupacijos dešimtmečius Lietuvos mokyklose buvo verčiami apsiriboti tik sausais faktais apie M. Mažvydą, K. Donelaitį, J. Bretkūną, D. Kleiną, L. Rėzą. Buvo vengiama klausimo, kaip šis lietuvininkų kraštas pergyveno paskutinį karą, kaip jis atrodo dabar. Tik M. Lietuvos rezistencinis sąjūdis Čikagoje (pirmininkas Algis A. Regis) įvairiuose renginiuose nuolat teigė, kad M. Lietuvos istorija – atvira ir neužmirštama. Straipsnio pradžioje minėtos M. Brako knygos pratarmėje A. Regis rašė: „fiziškai ir dvasiškai pajėgi tautos dalis, šimtmečiais kovojusi dėl savo gyvenimo teisės, net labai sunkiomis sąlygomis davusi kraštui pirmąją lietuvių kalba spausdintą knygą, periodinę spaudą, literatūrą ir reikšmingai dalyvavusi Lietuvos nepriklausomybės atkūrime, staiga neteko ateities – ji buvo išplėšta“. Giminės bendrumo jausmas ir padorumo skatinama užuojauta ir dėkingumas įpareigoja mus visus neužmiršti savo greta gyvenusių ir kūrusių vakarinių brolių, deja, išnaikintų Europos didžiųjų tironų grumtynėse. Iš M. Lietuvos kilo apskritai lietuvių kultūros užuomazgos. Be šio krašto kultūros darbininkų ir visų mūsų dvasinis gyvenimas būtų daug skurdesnis.

Pabaiga

Šaltinis http://www.mazoji-lietuva.lt

MLF tarybos vicepirmininko prof. dr. Jurgio Arvydo Anyso viešnagė MELI, 2006. Vytauto Kaltenio nuotr.

KLAIPĖDOS KRAŠTAS PO 1944 M. SPALIO 9-OSIOS: NAUJAKURIŲ IR ŠIŠIONIŠKIŲ LIUDIJIMAI, DOKUMENTAI

Vytautas A. GOCENTAS, Vilnius

Pradžios atsklandėlė. Pavasarį ne tik pamatyti, jau gali ir užuosti – atitirpsta, atšyla kiekvienas įsaulin patekęs dirvos grumstelis. Tuomet iš ledinio ar net gintaro varveklio ima tirpti vanduo – lašas po lašo krinta į akmenį ir suskamba, bet ir vėl gyvai nuteka, nubėga...

XVIII a. 7-8 dešimtmetyje evangelikų liuteronų kunigas, poetas Kristijonas Donelaitis Tolminkiemyje labai gyvai išpažino Viešpaties kūrinijos prisikėlimą – pavasarį. Atidėjęs pamokslų, kitų rašymų, meistravimų ar sodo ir statybų priedermes, į “Metų” poemos baltąsias lankas žasies plunksna įrašė:

<...>

Atkartojus eilikes, o maldoje prisiminus išėjusius krašto žmones – ne tik Visų Šventųjų, Vėlinių ar Amžinybės šventėje – galime jau užpūsti žvakeles ir pasilikti Viešpaties ramybėje bei viltyje: broliai ir sesės Kristuje suklupę ir stovintys šventosios vakarienės duonoje ir vyne sujungs savo prašymus dėl nuodėmės.

Tačiau ar visi pajus atpirkimo katarsį?

Naujas laikas ir apsisprendimai. Teko ir vėl keliauti į Klaipėdą, kur į krašto ir žmonių atminimo renginį rinkosi ir naujakuriai, ir šišioniškiai – vienodomis teisėmis, vienodomis mintimis...

Vilniškis Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas jau išleido ir trečiąjį “Mažosios Lietuvos enciklopedijos” (MLE) tomą. Taigi, liko tik paskutintas žingsnis, paskutiniųjų raidžių straipsniai, papildymai ir pataisymai. Galėjai matyti kaip visi stojo į eilę, pirko ir su meile ėmė enciklopedijos knygas. Žinia, ir Tirkšlių, o nūnai Karaliaučiaus R. katalikų klebonas Anupras Gauronskas šiūmetinėje Vilniaus knygų mugėje ją priglaudė prie krūtinės ir pavadino šventa krašto Knyga...

Vilniaus universiteto rofesorius Domas Kaunas tuomet taipgi pastebėjo pastarųjų tomų ir rengimo išsamumą, ir jo turinį, kitus rengėjų ištobulintus žingsnius – viršelis, priešlapiai, mokslinis aparatas, iliustracijos ir kita. Žinoma, kyla sumanymų ir pirmąjį tomą peržiūrėti, pakartotinai išleisti – ir Vilniuje, ir Klaipėdoje, taipgi kitur teiraujamasi kur dar gauti enciklopedijos pradžią, pirmąjį tomą. MLE rengimo grupės vadovas dr. Martynas Purvinas pranešė, kad dar iš Lietuvos knygynų tinklo negrįžo žinios apie paskutiniųjų dvidešimties egzempliorių pardavimą...

Knygų skaitymo ir žinojimo alkis – geras ženklas. Krašto naujakuriai ir šišioniškiai artėja vieni prie kitų – atgaunamas istorinis šansas suprasti vieni kitus, susikalbėti. Tas polilogas, kaip mėgsta sakyti dr. Darius Kuolys, gali ir šišion pasitarnauti, pagelbėti.

Kitame šiūmetiniame susibūrime (Vilnius, Rašytojų klubas) teko kalbinti ir Klaipėdos rašančiųjų pirmininką rašytoją Rimantą Černiauską. Tuomet, aptarus apystovas su Karaliaučiaus krašto, Kalinigrado srities rašytojais ir pasiteiravau: *Kaip, miels prieteliau galvoji, ar nereikėtų pasekti Rusijos Federacijos anklavo žmonių mėginimu atsigręžti į naująją krašto istoriją, žmones, paveldo likimą?.. Anie jau parašė savuosius atsiminimus, surinko dokumentus ir fotografijas – tai atliko ne tik periodikos puslapiuose, bet išleido ir specialų rinkinį-monografiją.*

Pripažinkime – gana netikėtas sumanymas, kaip ir jo pavadinimas – *“*Vostočnaja Prussija ukfpfvb cjdtncrb[gthtctktywtd: Pervyje gody Kaliningradskoj oblasti v vospominanijach i dokumientach / rukovoditoel redkolegii J.V. Kostiašov“ (Sankt Peterburgas: Belveder, 2002; Rytų Prūsija sovietų persikėlėlių akimis: pirmieji Kaliningrado srities metai atsiminimuose ir dokumentuose). Kurį laiką šią knygą iš dalies galima buvo skaityti ir interneto puslapiuose, bet jau ne šiuo metu... Vilniuje ji keliauja iš rankų į rankas ir galėtume vieni iš kitų pasiskolinti. Beje, kyla pagrįstas sumanymas ją išversti ir išleisti lietuvių kalba...

Tokių liudijimų, dokumentų, fotografijų, žinoma, yra ir jau minėtoje enciklopedijoje, tačiau prisiminimų žanras praplečia liudijimo erdvę, išsamumą, galiausiai ir tam tikras išpažinties katarsis yra išgyvenamas...

Kas galėtų imtis tokio projekto Lietuvoje, Klaipėdos krašte, Klaipėdoje. Rašytojas R. Černiauskas mano, kad vien jo ir kolegų pastangų nepakaktų. Pritariu, bet turime Klaipėdos universitetą, akademinę inteligentiją ir katedras, mokslo centrus. Surėmus pečius, pakvietus krašto naujakurius ir šišioniškius gali atsirasti ir Lietuvoje pagarbos vertas atminimo ženklas. Dar vienas. Greta jau minėtos enciklopedijos, kitų monografijų, kurios buvo parašytos iki jos rengimo ar išėjo ją berašant. Manau, kad tokių rašto darbų dar tikrai ne vienas ir ateityje išvys dienos ir akių šviesą. Jūrinė mintis, pramoninis ir transporto paveldas – dar daug monografijų turi pasirodyti. Nėra išsamaus, naujesnio tyrinėjimo kaip XIX ir XX amžių sandūroje, o ir vėliau kilo, plėtojosi tautinis atbudimas Mažojoje Lietuvoje. Šiam reikalui tik antrinti visi skubėjo, kuomet prof. Arnoldas Piročkinas “Žinių radijo” forume 2007 m. sausio 15-ąją pripažino, kad Klaipėdos krašto 1923-ųjų metų sukilimas – vienas iš šešeto svarbiausiųjų Lietuvos visų laikų istorijos įvykių. Kad reikia naujų studijų, monografijų, o tuomet ir naujiems moksliniams vertinimams laikas rastis jau būtų.

Kasmet vyksta tarptautinės mokslinės konferencijos Klaipėdos universitete. Lapkričio gale atsibūva toks reikalingas mokslo ir krašto žmonių sambūris, dedikuotas ir Tilžės aktui. Žinia, 1918 m. lapkričio 30 d. buvo pasirašytas dokumentas, deklaravęs Mažios ir Didžiosios Lietuvos jungimąsį. Jo praktiškąją esmę imtasi vykdyti jau 1923-ųjų sausyje, o šiandienos dienotvarkėse taipgi būtinas ir likusios istorinės Prūsijos likimo, paveldo, žmogaus teisių viešas ir nešališkas aptarimas, ieškant naujų sprendimų ir kelių kintančioje europinėje erdvėje.

Vietoje baigiamųjų pastabų. Tikrai, kad naujas laikas, nauja mokslo, kraštotyros žmonių karta pastebi, kad iš Europos ir pasaulio atvykstantys kraštiečiai, o ir kiti keliautojai nori atrasti ir istorinės Prūsijos pagrimzdusią Atlantidą. Niekas nebesiekią keršto, revanšo – tikėkime. Nori išlėto apvaikščioti netektis ir išlikusius reliktus, nori aplankyti tėviškių namus, laukus ar sodo paskutines obelis, kapinių gojelius...

Atsiverskime “Mažosios Lietuvos enciklopediją”: šišion ilgai galima skaityti, įsižiūrėti į žmonių veidus – jie kalba, jie taipgi nori būti išgirsti.

Nenusigręžkime, mielieji broliai ir sesės, nuo savųjų gentainių. Mūsų kultūros lopšio viltingas girgždesys, tikiu tvirtai, jau budina visą istorinę Prūsiją.

Jis šaukiasi kiekvieno artimo meilės ir supratimo.

FOTOGRAFIJOS: http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Parodos/Mazoji_Lietuva.htm

DONATAS MALINAUSKAS IR LOPATOLOGIJA

Viktoras JENCIUS – BUTAUTAS, Šeduva

Atkelta iš 1 p.

signatarą) nebuvo sužavėti kai kuriais knygos epizodais. Reikia sutikti su tuo, kad knygoje esama užgaulių ir žmogaus savigarbą žeidžiančių epizodų. Vienas iš jų – tai abejonės dėl D. Malinausko parašo autentiškumo Lietuvos Nepriklausomybės Akte. Tautai ir Lietuvos valstybei reikšmingi signataro darbai tapo užgožti neva sensacingų istorinių atradimų apie „riebų“ Donato Malinausko parašą ant Nepriklausomybės Akto ir kita... Verta būtų priminti Jono Vileišio žodžius „Vilniaus žiniose“[1], kad su Donato Malinausko „vardu jungiasi galima sakyti visa pradžia lietuvių judėjimo mūsų sostapilyje.“ Taip pat verta priminti, kad tame pačiame straipsnyje „Trumpos pašnekėlės III“ Jonas Vileišis rašė, kad „šiandien mes lietuviai turime nors menką lietuvių bažnytėlę, tai už tai irgi reikėtų nemažai ačiū pasakyti tam pačiam Donatui Malinauskui“.

SIGNATARAI

Prof. Mykolas Biržiška viename iš interviu[2] sakė, kad „prie „signataro“ žodžio sau ir kitiems Akto pasirašytojams taikymo vis lyg negaliu priprasti, su juo susidūręs bene tik atvykęs Amerikoje, kur jam teikiama ypatingos reikšmės ir svorio“. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas ir jį pasirašę asmenys lietuvių emigrantams asocijavosi su 1776 m. liepos 4 dieną JAV Nepriklausomybės Deklaraciją pasirašiusiais asmenimis, kuriuos JAV piliečiai pavadino signatarais ir net pastatė jiems simbolinį paminklą Filadelfijoje. Nepriklausomybės Deklaracija yra viena žymiausių amerikiečių nacijos laisvės simbolių. JAV Nepriklausomybės Deklaracijos tekstas su visais parašais tilpo, kaip ir Lietuvos - ant vieno lapelio. Jeigu pažvelgsime į JAV Nepriklausomybės Deklaracijoje („Declaration of Independence“) esančius parašus, tai pamatysime, kad John Hancock pasirašė išskirtinai didelėmis raidėmis. Dar 1774 metų pradžioje iš Anglijos buvo pristatytas dekretas, siūlantis didelę premiją už keleto pagrindinių asmenų pagavimą. John Hancock buvo vienas iš jų. Pasirašydamas Deklaraciją jis pasakė, kad Britų ministrų kabinetas perskaitys šią pavardę be akinių, tegul padvigubina savo premiją.

APIE POPSĄ

Paralelė: „Donatas Malinauskas ir Lopatologija“ nėra atsitiktinė. Laikas nenumaldomai bėga į priekį, o kai kurie prof. R. Lopatos teiginiai tampa pasityčiojimo iš mūsų praeities klasika. Jaunajai kartai sunku susigaudyti realybėje, ji nežino KGB pinklių, jai sunku įsivaizduoti, kad net ir praeito amžiaus devintajame dešimtmetyje Vilniaus centre KGB rūsiuose buvo kalinami ir kankinami Lietuvos patriotai, sunku nuspręsti, kurie istorijos šaltiniai yra patikimi, o kurie nepatikimi (nekalbu apie jų subjektyvumą).

Lopatologija, kaip ir lituanobambizmo, sąvoka yra prof. R. Lopatos naujadarai. Keista šiandien matyti televizijos laidose, skirtose patriotizmo nunykimui Lietuvoje, A. Eidinto mokinį prof. R.Lopatą ir prof. A. Bumblauską, kurie nemažai yra prisidėję jį naikindami, griaudami tautinių ir valstybingumo vertybių sistemas. Nėra abejonių, kad abu profesoriai ne už gražias akis buvo apdovanoti Lenkijos ordinais.

Manau, kad prof. R. Lopatos knygos „Lopatologija: apie politinį popsą“ pavadinimo šifravimas Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto studentams buvo nemažesnė problema, nei autentiškumas „riebaus“ Donato Malinausko parašo po 1918 metų Nepriklausomybės Aktu. Kaip bežiūrėtumei, lopatologija susideda iš dviejų žodžių. Pirmas variantas: lopato + logika, antras variantas: lo + patologija. Antrasis variantas manau yra arčiausiai tiesos. Tiesa, kas tas „lo“, taip ir lieka neaišku, bet kad tai manija - nekyla abejonių.

Sunku pasakyti, kur mes nueisime, jeigu iškilūs Lietuvos istorikai ir politologai ir toliau lietuvius vadins šakalais, abejos parašų autentiškumu po 1918 metų aktu, tuo pačiu niekins vieną iš pagrindinių Lietuvos laisvės simbolių, kurs įvairiausias „lopatologijas“... Ne kiekviena naujovė muzikoje gali pretenduoti į popsą, ir ne kiekviena naujovė dailėje yra impresionizmo pradžia. Sutikime, kad prof. R. Lopata ne Eduaras Mane ir ne Maiklas Džeksonas, ir ne Madona, ir jokio naujo požiūrio į Lietuvos istoriją nesukūrė, ir populiarumo jai ir tautos laisvės simboliams nepelnė, veikiau atvirkščiai.

Jo teiginius apie Donatą Malinauską galimą vertinti tik kaip vertybių sistemos griovimą, o trumpiau – kaip bandymą mūsų valstybę susprogdinti iš vidaus. Po monografijos apie Donatą Malinauską pasirodymo 1997 metais, tokių popso politologų Lietuvoje atsirado ir daugiau. Vienas popso politikos išpažintojas Medardas Čobotas grąžina atgailaujančios Magdalenos paveikslą Lietuvos bažnyčiai, kitas popsininkas Viktoras Uspaskich iš popso politikos gerbėjų net partiją sukuria ir aiškaus cinizmo dėlei ją „Darbo partija“ pavadina. Išmanantys politinį popsą linkę manyti, kad popsininkų ir jiems prijaučiančių Lietuvoje yra buvę per 110 tūkstančių. Taigi sąrašą tęsti nėra prasmės, nes straipsnis nėra enciklopedija popsininkų nuopelnams pažymėti.

Negalima nesutikti su R.Lopatos tvirtinimu viename iš jo straipsnių, kad „spausdindami tokius dalykus, vieno ar kito laikraščio vadovai turi žinoti kontekstą ir jausti atsakomybę“[3]. Kaip nebūtų keista, būtent tokios atsakomybės ir pasigendame R.Lopatos monografijoje apie D.Malinauską. Mėginimai įpiršti skaitytojui mintį, kad D.Malinauskas akto nepasirašė, kad išlaidavo Prahoje, giliai užgavo D.Malinausko anūką Tadą Stommą. R.Lopata ne tik neapgailestavo dėl monografijos užgaulių teiginių, bet vystė juos toliau televizijoje. Manau, būtų pats laikas atsiprašyti D. Malinausko vaikaičio už teiginius, įžeidžiančius jo senelio garbę, prisipažinti, kad vyno su T.Stomma negėrė ir paneigti prasimanymus, kad Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pasirašė ne visi dvidešimt Tarybos narių.

PROBLEMA

Kada gi atsirado abejonės dėl Donato Malinausko parašo? Tarpukario Lietuvoje ir emigracijoje tokių teiginių, kad Donatas Malinauskas akto nepasirašė, nebuvo. Nerasime tokių teiginių sovietinėje ir lenkų žiniasklaidoje, knygose, nors jie betarpiškai buvo suinteresuoti šmeižtu. Lenkai niekada netoleravo D.Malinausko veiklos, tai liudija išskirtinis dėmesys jo asmeniui. Lenkai, charakterizuodami Tautos pažangos partiją 1918-1919 metais, išskyrė iš jos visumos D. Malinauską. Straipsnyje „Politika rzadu Litewskiego i stosunki wewnętrzne na Litwie etnograficznej“ rašoma: „ Narodowa postępowa partja. Do partji tej należy grupa inteligencji litewskiej, najwybitniejsi jej przedstawiciele,- dwa bracia Iczasowie,Voldemaris, Norejko, Tubelis, Szarnas, Petrulis, Basanowicz, prezydent Smetona, i inni. Jest to partja o liberalnym kierunku z zasadami tolerancji względem wszystkich narodowości, nie wykluczając, lecz tylko w pewnych granicach, i Polakow. Poszczegolne jednostki, jak Donat Malinowski, ksiądz Mironas i inni są bardzo wrogo usposobieni względem Polakow, lecz partja, jako taka stoi w istocie na gruncie tolerancji.“[4].

Paradoksali situacija: D.Malinauskui už bekompromisinę kovą atkeršijo ne lenkai ir ne sovietiniai istorikai, o Nepriklausomos Lietuvos istorikai. Netgi signataro P. Klimo dienoraštyje[5], išleistame 1988 metais JAV, nesama net užuominų apie Akto pasirašymo peripetijas, kaip ir nėra paaiškinimo dėl masės klaidų, įsivėlusių Nepriklausomybės Akte.

Problema dėl D. Malinausko parašo atsirado apie tai prašnekus R. Lopatai televizijoje ir “Veido” (1998. Nr.7) žurnale pasirodžius K.Petrauskio[6] straipsniui “Dėl Lietuvos valstybingumo ietys lūžo ne vien karalių turnyre”. Gaila, kad prelegentai neįvertino cituojamų šaltinių patikimumo ir objektyvumo naudodami P.Klimo ir A.Dambrausko atsiminimus. Minėtame straipsnyje D.Malinauskas buvo apšauktas lėbautoju. Ar tai buvo padaryta vaikantis sensacijų, negalvojant apie tokių teiginių pasekmes, ar siekiant kitų tikslų, nesiimu spręsti. Perskaičius minėtą straipsnį taip ir lieka nesuprasta, kam priskirti autorystę dėl Donato Malinausko „lėbavimo“ - ar R.Lopatai, ar K.Petrauskiui. Prof. R.Lopata 2005 m. savo knygoje „Lopatologija: apie politinį popsą“ išspausdino ir minėtą interviu su „Veido“ korespondentu Kęstučiu Petrauskiu, tačiau jame nėra nė žodžio apie Donato Malinausko „lėbavimą“. Dingo.

ARBITRAŽAS

Tiesa, Raimundas Klimavičius knygoje „Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė“, bandė švelninti situaciją ir pateikė naują versiją, o knygos išvadose kaip orakulas paskelbė ir palaimino gyvenimui naują versiją: „Nepriklausomybės aktą pasirašė visi Lietuvos tarybos nariai abėcėlės tvarka. Išimtis buvo padaryta tik J.Basanavičiui, pagarbos jam vardan suteikiant teisę pasirašyti pirmajam. Tarybos nario D.Malinausko pavėlavimo į pasirašymo procedūrą versija ir toliau lieka galutinai nepatvirtinta, nors yra naujų netiesioginių faktų , leidžiančių šiai versijai ir toliau egzistuoti.“[7]

Minėta Raimundo Klimavičiaus knyga įdomi tiek, kad viena melo versija pakeičiama kita. Dabar Donatas Malinauskas neva pavėlavo aktą pasirašyti. Raimondo Lopatos abejonės dėl D.Malinausko parašo autentiškumo neatmetamos iš esmės. Ką daryti, jeigu mūsų didiesiems istorikams patinka dergti Lietuvos valstybingumą. Užtenka pacituoti straipsnį „Vasario 16-osios akto mįslę atskleistų stebuklas“:“Iki šiol neaiški dar viena su Vasario 16-osios aktu susijusi istorija. Kol kas nepatvirtinta Tarybos nario D.Malinausko pavėlavimo į pasirašymo procedūrą versija. Kai kur teigiama, kad jis tą dieną nedalyvavo Tarybos posėdyje, nes buvo išgėręs, o pasirašė kitą dieną, jau kita plunksna. Politologas Raimundas Lopata 1997 metais išleido knygą apie D. Malinauską. Jis teigė domėjęsis ir tuo faktu, kodėl D.Malinauskas po Aktu pasirašė vėliau už kitus. „Kaip pavyko išsiaiškinti, bajorišku gyvenimo būdu pagarsėjęs D.Malinauskas posėdį pramiegojo. Negaliu sakyti, kad taip atsitiko dėl to, jog jis iš vakaro daug išgėrė. Bet, mano kolegos teigimu, yra dokumentų, kuriuose rašoma, jog už šį poelgį D.Malinauskas nuo Basanavičiaus gavo per veidą. Tačiau neaišku, kiek vėliau jis pasirašė: ar po pietų, ar kitą dieną“,- sakė R.Lopata.“[8] Tik ar viską šioje išgalvotoje istorijoje galima nurašyti kaip nesusigaudymą bolševizmo prigimtyje ir metoduose.

TEIGIMAS

Lietuvos nacionalinis muziejus savo tinklalapyje nedviprasmiškai primena skaitytojui, kad “iki šiol tebėra nepatvirtinta Tarybos nario D.Malinausko pavėlavimo į pasirašymo procedūrą versija“. Nuo kada fantastiniai teiginiai arba sovietmečio prasimanymai reikalauja patvirtinimo? R.Lopata nemato reikalo nurodyti šaltinio, kuriuo remdamasis teigia, kad Donatas Malinauskas gavo antausį nuo J.Basanavičiaus. O gal visai tokio šaltinio nėra, kaip nebuvo „lopatiško“ antausio ir R. Lopatos susitikimo su Donato Malinausko vaikaičiu T. Stomma JAV. Ir neragavo jie kartu burgundiško retro stiliaus kavinėje, nors taip rašė savo knygoje. Kad ir kaip norėtų prof. R. Lopata, vis dėlto Lietuvos istorija nėra fantastinių apsakymų rinkinys.

PROPAGANDISTAS

Matyt, kažko nesuvokia mūsų istorikai ir žurnalistai. Mažai tikėtina, kad jie nežino, jog Vasario 16-jai tenka visų Lietuvos valstybingumo datų viršūnė ir todėl žmonės, pasirašę šį Aktą, amžinai, kol bus gyva lietuvių tauta, priklausys jos elitui ir stovės vienoje gretoje tautos sąmonėje su DLK Gediminu, Vytautu, Mindaugu.

Deja, šiandien yra kitaip. Algimantas Semaška[9] savo knygoje „Pasižvalgymai po Lietuvą“ rašo, kad D. Malinauskas, „garsėjo bajorišku gyvenimo būdu: mėgo palėbauti, dėl to dažnai vėluodavo į sutartus susitikimus. Pavėlavo ir į istorinį Lietuvos Tarybos posėdį 1918 02 16, pasakojama dėl to gavęs antausį nuo Tarybos pirmininko J.Basanavičiaus. Aktą pasirašė atskirai nuo kitų Tarybos narių, vėliau, nors ir tą pačią dieną... Kilęs iš sulenkėjusios giminės, bet linko į lietuvybę.“

Dėl lenkiškos kilmės. Manau, A. Semaška bando atgaivinti seną diskusiją, inspiruotą lenkų dar prieš I pasaulinį karą dėl D. Malinausko kilmės. Todėl siūlyčiau A.Semaškai susirasti ir perskaityti straipsnį „Donatas Malinauskas - Malinowski“[10]. Tiesa, tada Donatą Malinauską tik lenkai mokė, kaip jam savo pavardę rašyti ir bandė jam išaiškinti jo kilmę. Donato Malinausko mama buvo kilusi „iš Lietuvos kunigaikščių Kęstučio ir Gedimino palikuonių“[11] (dokumentai iki sovietų okupacijos buvo Alovės dvare pas Skaržinskienę). Donato Malinausko tėvas buvo „kilęs iš Kauno gubernijos, save irgi laikė lietuviu“[12].

Manau, kad vienodai tikslinga būtų panagrinėti Semaškos pavardės semantiką, kaip ir A. Semaškos teiginį, kad D. Malinauskas mėgo „palėbauti“ atsiradimo kilmę ir šaltinius.

Apie Lietuvos atstovybės Prahoje sekretoriaus Antano Dėdelės pomėgį stikliukui žinome ne tik iš R.Lopatos monografijos apie D. Malinauską. Manau, kad D. Zauniaus mesti kaltinimai girtuokliavimu A.Dėdelei, turėjo politinį atspalvį.

A. Semaškos teiginys, kad D. Malinauskas „aktą pasirašė atskirai nuo kitų Tarybos narių, vėliau, nors ir tą pačią dieną...“ savo esmėje nėra naujas, jis tik dar kartą primena skaitytojui, kad be R. Lopatos akto pasirašymo versijos egzistuoja ir kita. Pasėtų abejonių esmė visada viena - tai pagrindas ateityje netikėti istorijos teiginiais ir juos revizuoti. Savu laiku abejota Molotovo - Ribbentropo paktu, abejota Torūnės drobule...

PSEUDOPATRIOTAI IR KOSMOPOLITAI

Šiandien Lietuvos valstybėje susirūpinta patriotizmo stoka ir istorijos vadovėlių rašymu. O kas ji naikino visus tuos šešiolika nepriklausomybės metų, kas lietuvius praminė šakalais, kas sugalvojo – lituanobambizmo terminą, kas pavertė signatarą girtuokliu.

Prof. Alfredas Bumblauskas televizijos laidose primena žiūrovams „bajoriškus“ D.Malinausko įpročius. Sunku pasakyti, kaip paveiks jaunąją kartą jo knyga „Senosios Lietuvos istorija 1009 – 1795 “, kuri primena pašto ženklų kolekciją. Tautos neapmulkinsi, žino ji už ką svetimos valstybės ordinus ir titulus dalina ir kodėl LDK buvo uždrausta bajorams svetimų valstybių titulus priiminėti, kodėl M. Biržiška ordinų atsisakydavo. Neužliūliavo profesorius tautos pasakomis apie kosmopolitizmą. Vilniuje galima nusipirkti vokų su profesoriaus A.Bumblausko atvaizdu ir jo nuopelnų bei gautų iš lenkų ordinų aprašu.

Tiesa, ne viskas Lietuvoje taip blogai. Tomas Baranauskas taikliai nurodė, kas sudaro A.Bumblausko istorijos išliekamąją vertę: „Iliustracijos – bene vertingiausia knygos dalis“. Nejaugi bandymą lyginti Vytautą Didįjį su Hitleriu ir Stalinu laikysime nuopelnu Lietuvos istorijai?

PARAŠAS

Manau aišku, kad D.Malinausko parašo ant Nepriklausomybės Akto autentiškumo problemą Lietuvos istoriografijoje iškėlė Raimundas Lopata.

Ar buvo kokių neaiškumų tuo klausimu? Lyg ir ne. Ar buvo kada nors tiesiai paklausta signatarų, kiek iš jų pasirašė po Nepriklausomybės Aktu. Taip, buvo. 1959 metais prof. Mykolas Biržiška (1882–1962) atsakė į „Lietuvių dienų“ redakcijos atstovų klausimus. Tuo metu buvo gyvi penki signatarai: Mykolas Biržiška (1882–1962), Petras Klimas (1891–1969), Steponas Kairys (1879–1964), Aleksandras Stulginskis (1885–1969), Kazimieras Šaulys (1872–1964). Redakcijos nuomone, tai „retos vertės dokumentinės žinios“[13], tiesa, postsovietinės Lietuvos istorikams jos yra mažareikšmės, nes sukuria jų siekių neatitinkančią Akto pasirašymo versiją. Prof. Mykolas Biržiš-

Nukelta į 7 p.

DONATAS MALINAUSKAS IR LOPATOLOGIJA

Viktoras JENCIUS – BUTAUTAS, Šeduva

Atkelta iš 6 p.

ka redakcijos atstovo buvo paklaustas: „ Kiek asmenų pasirašė Vasario 16 Aktą? Ar tai buvo visi V. Tarybos nariai?“ Klausimų aiškiau nesuformuluosi. Melas tuo metu nebuvo galimas, nes dar buvo gyvi kiti signatarai, kurie melą būtų paneigę. Gi po 1964 gegužės 9 dienos, mirus paskutiniam emigracijoje gyvenusiam signatarui K.Šauliui, atsivėrė durys falsifikatams. Likę du gyvi signatarai vargo sovietinėje Lietuvoje.

M. Biržiška atsakė į pateiktus klausimus taip: „Pasirašėme visi 20 Tarybos nariai. Patį aktą mums perskaitė ir pirmas pasirašė vyriausiasis amžiumi dr. Jonas Basanavičius, o mes po jo, nevisai išlaikydami abėcėlinę pavardžių eilę“. Iš to, kas pasakyta, darytina trumpa ir objektyvi išvada, paremta nepriklausomu šaltiniu - Nepriklausomybės Aktą pasirašė visi. Žinomi nepriklausomi šaltiniai tik patvirtina M.Biržiškos teiginį, kad Nepriklausomybės Aktą pasirašė visi Tarybos nariai.

DĖL ISTORIJOS ŠALTINIŲ

Tarpukario Lietuvos ir emigracijos nepriklausomi šaltiniai (sovietų necenzūruoti) tik patvirtina faktą, kad Nepriklausomybės Aktą pasirašė visi Tarybos nariai. Apie tai rašė Donatas Malinauskas, Jonas Basanavičius, Aleksandras Stulginskis, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Petras Klimas (1988: laikas 12 – 15 val., “mažam kambary susikimšusi Taryba ”paskelbė” vienu balsu Lietuvos nepriklausomybę”, čia cituojama ištrauka pirmą kartą buvo išspausdinta JAV) ir kiti.

Švenčiant tarpukario Lietuvos dešimtmetį, plačiajai Lietuvos visuomenei apie akto pasirašymą pasakojo D. Malinauskas. Matyt, neatsitiktinai interviu J.Paleckis pasiriko D.Malinauską, nes jis po J.Basanavičiaus mirties buvo vyriausias ir geriausiai žinojo kovos už laisvę sunkumus.

Tada ir iki pat Nepriklausomybės saulėlydžio neišgirdome P.Klimo komentarų apie Akto pasirašymo detales. 1944 - 45 metais rašytuose P.Klimo prisiminimuose teigiama, kad „Malinauskas reprezentavo atvirtusiai bajorijai ir kaip seniau per dienas sėdėjo Štralio kavinėj. Jis net Nepriklausomybės akto pasirašymą pramiegojo.“[14]

Teisybės dėlei reikėtų pastebėti, kad santykiai tarp signatarų galėjo būti įtempti nuo to laikotarpio, kai D. Malinauskas dirbo Prahoje. Prisimindamas tuos laikus, D.Malinauskas rašė: “Nežiūrint neapsakomai sunkių darbo sąlygų, kartais mėnesiais tekdavo verstis visiškai be skatiko, nežiūrint nuolatinių siurprizų tai p. Galvanausko, tai p. Klimo kertamų, man pasisekdavo visuomet išeiti iš keblių situacijų tvarkingai ir garbingai. Vienas iš judviejų paskutinių keistumų buvo siuntimas trijose dėžėse sprogstamosios artilerijos medžiagos. Tasai siuntimas mus tiek kompromitavo, kad žodžių tepritruktų man apie jį pasakyti. Aš galėjau tik ypatingu rūpečiu visą nelaimę likviduoti, apsaugojęs savo vyriausybę ir save nuo didžiausios kompromitacijos, o čekoslovakų pasienio sargybą nuo sunkios atsakomybės. Tik dėlto, kad Čekų Karo Ministeris buvo mano Akademijos draugas, pavyko visą bylą gerai baigti“.[15]

Nemanau, kad šitokiu būdu P.Klimas galėjo atsikeršyti D.Malinauskui. Nuo 1944 metų jau egzistavo jėgos, galingesnės už P.Klimą ir rašiusios už jį prisiminimus arba patardavusios, kaip juos rašyti. Manau, kad globėjai jo raštus koregavo ir po jo mirties saugojo spec. fonduose.

Po II-ojo pasaulinio karo publikuotus signatarų prisiminimus galima suskirstyti į dvi grupes:

1. Rašyti ir publikuoti vakaruose.
2. Rašyti sovietinėje Lietuvoje ir publikuoti Vakaruose ir posovietinėje Lietuvoje.

Pastarieji sukelia daug problemų dėl jų patikimumo.

Nepriklausomuose šaltiniuose nėra net tolimos užuominos apie R.Lopatos ir R.Klimavičiaus išvedžiojimus apie Nepriklausomybės Akto pasirašymo peripetijas. Šmeižtui atsirasti pagrindą sudarė sovietinėje Lietuvoje rašyti įvairių autorių prisiminimai (P.Klimo ir A. Dambrausko - pastarasis atpasakoja neva P. Klimo atsiminimus) Neturiu tikslo kaltinti Petrą Klimą kolaboravimu, tik noriu atkreipti dėmesį, kaip jo vardu gudriai pasinaudojo atitinkamos sovietinės institucijos.

Taigi dabar pats laikas sugrįžti prie Petro Klimo prisiminimų, parašytų sovietinėje Lietuvoje ir publikuotų JAV ir posovietinėje Lietuvoje. Šiandien žinomi šie P.Klimo prisiminimai:

1. “Iš mano atsiminimų”.1979m. JAV, Lietuvoje- 1990 m. (pasirašyta spaudai 1990 10 29, tą pačią dieną kaip ir A.Dambrausko „Viskas praeina“).
2. “Dienoraštis 1915 – 1919”. 1988m. JAV.
3. „ Iš mano atsiminimų“. Vilnius. 1990m.
4. “Lietuvos diplomatinėje tarnyboje“. Vilnius. 1991m.

Svarbu žinoti, ką apie minimus atsiminimus manė lietuvių emigrantai. Svaresnį autoritetą, kaip A.Gerutis, sunku surasti. O jis apie knygos „Iš mano atsiminimų“ rankraštį nevienareikšmiškai yra pasisakęs 1978 metais savo knygoje „Petras Klimas: valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys“: „rašydamas savo atsiminimus, P. Klimas turėjo naudotis autentiniais šaltiniais, t.y. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos archyvais. Memuaruose preciziškai atpasakojama įvykių seka, atvedusi į valstybės nepriklausomybės paskelbimą, o taip pat nušviečiama, kaip jaunajai valstybei reikėjo apginti savo vos užsimezgusią gyvastį ir kaip kūrinys tiek sutvirtėjo, kad galėjo būti įvesdintas į tarptautinę bendruomenę ir laimėti visuotinį formalų pripažinimą. Nors Klimas pasižymėjo nepaprastai gera atmintimi ir darbo metodingumu, bet savo atsiminimų jis negalėjo parašyti be pirminių šaltinių, be atitinkamų archyvų. Tais šaltiniais Klimui buvo suteikta proga pasinaudoti. Bet dienos šviesos memuarai susovietintoje Lietuvoje, kaip ir galima buvo laukti, neišvydo. Nors dar 1965 m. Klimas sūnui rašė, kad „leidykla paėmė mano rankraštį, žadėdama išleisti“, bet jis čia pat pridūrė, „kol kas aš dar nieko nežinau“[16] . Gerai, kad A.Dambrauskas suskubo nurodyti, kad padėjėjų būta, o būtent: „A.Lukošiūnas pagelbėjo Klimui rašyti memuarus. Surasdavo „Lietuvos aido“ ir kitų laikraščių komplektus ar numerius, kur buvo notų ir kitokių dokumentų tekstai. Todėl memuarai išėjo labai tikslūs ir su datomis, numeriais , vardais ir pavardėmis“[17] . A. Lukošiūnas, matyt, turėjo neeilinių sugebėjimų spec. fondams atverti, kurių net J. Paleckis nesugebėjo „atrakinti“ ir tėvo knygų paskaityti. Kas dar be paminėtų asmenų sukosi P.Klimo aplinkoje, ne taip jau ir svarbu. Manau, kad ne gailestis atvedė juos pas beveik aklą žmogų.

Manau verta priminti, kaip buvo rašomi prisiminimai „Vagos“ užsakymu. Anot Romo Sadausko, yra liudijimas, kad prieš pat mirtį Pupų Dėdė jaudinosi dėl savo rankraščio ir „prašė surasti “patį tikrąjį“, jo paties ir kitų mažiausiai žalotą egzempliorių“[18] .

Tai turint galvoje, kyla pagristų abejonių dėl Antano Dambrausko atsiminimų knygos „Viskas praeina“, išspausdintos 1991 metais. Čia rašoma: “Smulkiai pasakojo Klimas ir apie 1918 metų Vasario Šešioliktąją.

- Diena buvo vėjuota ir labai šalta. Posėdžio Valstybės Taryba susirinko iš ryto, gal dešimtą valandą. Nepriklausomybės paskelbimo Aktas buvo suredaguotas, ir Tarybos nariai ėmė pasirašinėti abėcėlės tvarka. Bet žiūrim – nėra Donato Malinausko. Buvo jis senas kavalierius, bajoras ir ilgai pusryčiaudavo Štralio kavinėje. Atėjo eilė pasirašyti, o bajoro nėra. Aš buvau Tarybos sekretorius ir susirūpinau, kaip čia bus. Matau: daktaras Jurgis Šaulys kažką parašė ir šypsodamasis klausia kaimyną: ar gerai? Tas galva linkt – gerai“.

Kaip iš tokio teksto galima daryti toli siekiančias išvadas? O prisiminus paties A.Dambrausko žodžius: „nuo to „viešėjimo“ Vilniuje „organams“ reikalingas lig šios dienos (1989 metų gegužės 9) nebebuvau“, kyla pagrįstų abejonių dėl pasakojimo autorystės. Keistas sutapimas, kad A. Dambrausko prisiminimai ir P.Klimo knyga „Iš mano atsiminimų“ pasirašyti spaudai tą pačią dieną, t.y. 1990 10 29. Kaip tada suprasti A. Dambrausko teiginį: „apskritai išpasakojo man Klimas visa, kas vėliau parašyta jo memuaruose“. Kyla natūralus klausimas, kur A. Dambrauskas tuos prisiminimus skaitė, gal spec. fonduose?

Keistai atrodo tie A. Dambrausko aprašyti P. Klimo prisiminimai: vieno signataro, D. Malinausko, pradedama ieškoti pradėjus pasirašinėti, kitas signataras, Jurgis Šaulys, kažką rašinėja, o P.Klimas su dar vienu signataru viską stebi. Suprask kaip nori, tačiau aišku viena: keturi signatarai iš dvidešimties nešvariais darbais užsiėmė. Štai tokia ta mūsų, anot A.Dambrausko ir anksčiau minėtų jo citatų mėgėjų, Lietuvos Nepriklausomybė.

Čia verta priminti ištrauką iš generolo majoro K. Liaudžio rašto: „1947-1952 m., atlikdamas bausmę PDL, Klimas tarp kalinių pareikšdavo savo priešišką požiūrį dėl komunizmo. Antitarybine dvasia kritikavo egzistuojančią TSRS tvarką ir garbino buržuazinę santvarką kapitalistinėse šalyse. (...) 1948 m. vasario 15 d., esant kaliniui Dambrauskui[19] , Klimas kalbėjo: „Tarybų valdžia gabi tiktai terorui. Ji gali laikytis, kol tamsiai rusų liaudžiai niekas nenurodys kovos už laisvę ir nepriklausomybę tikslo... Visas pasaulis verda neapykanta komunizmui“.“[20] Argi šių faktų tikrai nežinojo R.Lopata, rašydamas knygą apie Donatą Malinauską?

BALTASIS ŠTRALIS

Lietuvos Nepriklausomybės Aktas buvo pasirašytas visų signatarų 1918m. vasario 16 d. Vilniuje, dabartinėje Pilies gatvėje, name Nr.26. Anuo metu plačiajai visuomenei pastatas buvo žinomas Štralio namų pavadinimu. Minimame pastate buvo „Baltojo Štralio“ kavinė (Pirmojo pasaulinio karo metu šio pastato adresas buvo Didžioji g. 30, o tarpukariu Didžioji g. 2) . Petras Klimas knygoje[21] **“Lietuvos diplomatinėje tarnyboje“, charakterizavo D.Malinauską: „Malinauskas reprezentavo atvirtusiai bajorijai ir kaip seniau per dienas sėdėjo Štralio kavinėje. Jis net Nepriklausomybės Akto pasirašymą pramiegojo“. Sunku suprasti, kas čia blogo valgyti kavinėje ir platinti lietuvybės idėjas tokiu būdu kaip tai darė čekai - kavinėse, kur renkasi visa aristokratija.**

Anuo metu rinkdavosi Štralyje, dabar „Freskoje“, „Ketoje“, „Bernelių užeigoje“ ir t.t. Štralyje 1918 metais lankydavosi daug kas, tame tarpe ir A.Smetona. Eugeniusz Romer atsiminimuose[22] **aprašė tokį nuotykį: ”Mums papasakojo nuotykį, kuris atsitiko Lietuvos valstybės tarybos pirmininkui p. Smetonai; panašu, kad sėdėdamas Štralio kavinėje Vilniuje, jis, kai pradėjo groti „Dieve, kuris Lenkiją“, liepė nustoti ir uždraudė groti toliau. Už tai kažkoks buvęs kavinėje vokiečių karininkas skėlė p. Prezidentui antausį už tai, kad lenkų himnas nepageidaujamas Vilniuje. Kiek čia tiesos, nežinau. Tačiau tai pasakojo neva įvykio liudininkas“.**

Kodėl vakaruose 1979 metais buvo išspausdinti kiti P.Klimo atsiminimai? Klausimų yra daugiau negu galima duoti atsakymų. Nėra abejonių, kad P.Klimo atsiminimų tekstas apie signatarą miegalių, oportunistus A.Smetoną, M.Biržišką, senas kikimoras, Voldemarą, norintį į savo kabinetą atsigabenti lovą, būtų sukėlęs lietuvių emigrantų nepasitenkinimą. Iki 1965m. tokio ar panašaus teksto nebuvo galima publikuoti, nes dar gyvas buvo Kazimieras Šaulys. Ką jau ir bekalbėti apie paslaptingas P.Klimo prisiminimų klajones. Ir kam juos rašyti, jeigu jie iškart atiduodami cenzūrai.

EURISTIKA

Nėra abejonių, kad prof. R.Lopata, R.Klimavičius nusižengė euristinei logikai, ieškodami tiesos cenzūruotuose prisiminimuose. Sunku pasakyti, kodėl taip įvyko.

Ne paslaptis, kad D.Malinauskas nepatiko komunistuojantiems asmenims dėl savo tiesaus būdo. Dar 1907 metais Jonas Vileišis rašė, kad „Donatas Malinauskas turėjo ganėtinai drąsos pasakyti teisybės žodį ir labai norėtų, kad kiekvienas, ypač valstietis, mokėtų savo laiku tokį žodį ištarti.“[23]

Gal akivaizdi D.Malinausko pažiūrų tautinė ir antikomunistinė orientacija ir baimė, kad jo propaguotos idėjos neatgimtų ateities Lietuvoje ir buvo tos priežastys, paskatinusios istorikus nusižengti euristinei logikai. Jau mažiausiai pusantro šimto metų istorikai pabrėžia, kad visi istorijos šaltiniai yra subjektyvūs, „tendencingi“, daugiasparniai ir daugiareikšmiai, nežiūrint to, būsimasis profesorius patikėjo neabejotinai cenzūruotais šaltiniais. Tuo būdu ne tik minėti signatarai, bet ir pats Lietuvos Nepriklausomybės Aktas buvo sukompromituoti.

PABAIGA

D.Malinauskas dar tarpukario Lietuvoje nutraukė santykius su M.Biržiška. Konfliktas, matyt, kilo 1918 metais liepos 13 dieną, Lietuvos karaliaus Uracho – Mindaugo II rinkimo metu. M. Biržiška, prisimindamas karaliaus rinkimus, pasakojo, kad „sėdinčiam prieš mane Don. Malinauskui padarius mano atžvilgiu kokią šiurkščią pastabą, tik nepaleidžiau į jį stiklinės su vandeniu, laiku susivaldęs. Įsismarkavęs drožiau: „Dabar mes (kas gi tie „mes“?!) išeisim, bet grįšim su audra!“[24] Nėra abejonių, kad konfliktas turėjo raudoną atspalvį. Nežiūrint konfliktų tarp D.Malinausko ir M. Biržiškos, pastarasis, gyvendamas JAV, 1959 metais teigė: Nepriklausomybės Aktą „pasirašėme visi 20 Tarybos nariai“ ir neabejojo, „jog visi Tarybos nariai nuoširdžiai jį yra pasirašę“[25] . Tą patį teigia ir kiti signatarai, savo prisiminimus rašę laisvame pasaulyje.

Petras Klimas buvo didelis Lietuvos patriotas ir juo išliko iki mirties. Nėra nė menkiausios abejonės, kad jo prisiminimai buvo geriausiu atveju cenzūruoti, o gal ir perrašyti šmaikščia plunksna.

Išskirtinis Donato Malinausko parašas Nepriklausomybės Akte reiškia ne ką kitą, o tik patvirtinimą, kad tai jis, Donatas Malinauskas, pasirašo šį Aktą ir niekada to parašo neišsižadės, ir kad vokiečių ir bet kurios kitos okupacinės valdžios atstovai ir ateities istorikai, tame tarpe ir R. Lopata, be vargo ir akinių galės perskaityti jo vardą ir pavardę.

---

1 Vilniaus žinios. 1907. Nr.153(762).

2 Biržiška M. Ne visuomet dauguma teisinga // Lietuvių dienos. 1959. Nr.2.

3 Lopata R. Lopatologija:apie politinį popsą. Vilnius 2005. Psl.23.

4 „Politika rzadu Litewskiego i stosunki wewnętrzne na Litwie etnograficznej” /Przegląd narodowy. 1920. Nr.7.

5 Klimas P. Dienoraštis. 1915–1919.Chicago. 1988. Psl. 224.

6 2004. LRT generalinis direktorius.

7 Klimavičius R. Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė. Vilnius. 2003. Psl.215.

8 Dainoras Lukas. „Kauno diena“. 2004 02 14.

9 A. Semaška. Pasižvalgymai po Lietuvą. Vilnius. 2005. Psl.582.

10 Donatas Malinauskas (Malinowski)//Mysl niepodlegla. 1911. Nr.186., Psl.1410-1414.

11, 12 Įžymios Lietuvos moterys. Parengė Dalia Marcinkevičienė. Vilnius. 1997. Psl. 94.

13 Biržiška M. Ne visuomet dauguma teisinga// „Lietuvos Dienos“.1959. Nr.2.

14.Klimas P. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Vilnius. 1991.Psl.8.

15 Lietuvos valstybinis archyvas. F.923. Ap. 1. B. 567 a. L.172.

16 Gerutis A. Petras Klimas – valstybininkas,diplomatas, istorikas,kankinys. Chicago. 1978. Psl. 299.

17 Dambrauskas A. Viskas praeina. Vilnius. 1991. Psl. 96.

18 Pupų Dėdė. Parengė Teodoras Četrauskas. Vilnius. 1999. Psl. 10.

19 Valstybės saugumo komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko generolo majoro K. Liaudžio tekste – Dombrauskas.

20 Kašauskienė V. Neišsižadėję nepriklausomybės ir laisvės//Lietuvos istorijos metraštis. 1992. Psl.215-217.

21 Klimas P. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Vilnius. 1991. Psl.8.

22 Romer E. Dziennik. T. 2 Warszawa. 1995. Psl. 155.

23 Vilniaus žinios. 1907. Nr.153(762).

24,25 Biržiška M. Ne visuomet dauguma teisinga // „Lietuvių dienos“. 1959. Nr.2.

ŽYDŲ PASIPRIEŠINIMAS HOLOKAUSTUI LIETUVOJE 1941 – 1945 METAIS

Tomas LAVIŠIUS, Vilnius

Lietuvoje holokausto tyrimas pasistūmėjo į priekį atkūrus nepriklausomybę. Nepaisant to, išlieka kai kurie klausimai, kurių tyrimui skiriama per mažai dėmesio. Vienas iš tokių klausimų – žydų pasipriešinimo holokaustui Lietuvoje problema. Šia tema galima rasti nemažai literatūros Vakarų Europos kalbomis, ypač vokiškai, tačiau Lietuvoje šis holokausto aspektas yra dar mažai ištirtas. Egzistuoja bendro pobūdžio, daugiausiai publicistiniai, leidiniai, kuriuose, greta kitų holokausto problemų Lietuvoje, trumpai užsimenama apie žydų pasipriešinimo judėjimą nacių okupacijos metais.

Lietuviškasis antisemitizmas

Iš apie 250 000 žydų tautybės asmenų, 1939 m. pabaigoje gyvenusių Lietuvoje, daugiau nei 200 000 nesulaukė Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Dauguma jų buvo nužudyti nuo 1941 liepos iki lapkričio mėn. Skausmingas faktas buvo tai, kad žudynių ruošimas ir vykdymas dažnai būdavo atliekamas vietos savanorių rankomis.

Galima išskirti lietuviškojo antisemitizmo kilimo priežastis. XIX amžiuje Lietuvos teritorijoje telkėsi daugelio žydų religinių ir kultūrinių judėjimų centrai. Kai kurie autoriai išskiria kylantį XIX a. pabaigos lietuvių nacionalizmą, kaip vieną iš svarbiausių veiksnių lietuviškojo antisemitizmo kilimui.

1918 m. atkurtoje valstybėje žydai vis labiau būdavo išstumiami iš visuomenės. Svarbiausia to priežastis buvo kalba. Tik nežymi žydų dalis kalbėjo lietuviškai, dauguma kalbėjo jidiš. Be to, 1918 m. atkurta Lietuvos valstybė teritoriškai tik šiek tiek sutapo su daug platesne teritorija, su kuria socialiai save siejo buvusiosios LDK (vėliau – vakarinių Rusijos imperijos gubernijų) žydai „litvakai“.

Prie priešiškumo žydams augimo prisidėjo klerikalusis antisemitizmas (žydų, kaip „Jėzaus žudikų“ tautos, identifikavimas) bei valstietiškosios visuomenės antisemitizmas, kurioje neigiamas žydo, kaip spekulianto, stereotipas buvo stipriai įsišaknijęs. Be to, vokiečių puolimo prieš Sovietų Sąjungą išvakarėse buvo sukurtas „žydo – komunisto“ stereotipas, nes po sovietų okupacijos dalis įvairių socialinių sluoksnių atstovų, iš karjeros paskatų, įstojo į Lietuvos komunistų partiją.

Šie ir kiti faktoriai lėmė didelį kolaboracinio judėjimo aktyvumą Lietuvoje, kuris ėmė reikštis jau pirmosiomis nacių okupacijos dienomis. Vokiečių administracijos suformuotos vietinės institucijos tapo žudymo įrankiais. Visame Pabaltijyje veikusi SS grupė A, vadovaujama Valterio Stahleckerio (vėliau – Karlo Jägerio), suformavo daugiausiai iš buvusių politinių kalinių sudarytą saugumo ir kriminalinę policiją. Be to, buvo sudaryta pagalbinė policija, į kurios gretas stojo buvę antisovietinio sukilimo dalyviai bei buvusio Lietuvių Aktyvistų Fronto (jis buvo panaikintas 1941 m. rugsėjo 22 dieną) nariai. Kelios grupuotės buvo sudarytos taip pat iš buvusių LAFo narių ir buvo aktyvios žydų naikinimo operacijose daugiausiai provincijos vietovėse, veikdamos iš pasipelnymo paskatų.

Mirties stovyklos

Didžiausi getai Lietuvoje buvo įsteigti Kaune (nuo 1941 m. rugpjūčio 15 dienos) ir Vilniuje (nuo 1941 m. rugsėjo 6 dienos). Kauno gete buvo apgyvendinta apie 30 000 žydų tautybės asmenų. Išlikę gyvi Vilniaus žydai, beveik 50 000 asmenų, buvo apgyvendinti dviejuose getuose. Vienas iš jų buvo skirtas išsilavinusiems, kitas – neišsilavinusiems darbininkams.

Kitose vietovėse buvo įsteigta ne tokių didelių getų, egzistavusių visuose didesniuose miestuose ir miesteliuose. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje egzistuoja apie 200 vietų, kuriose vokiečių okupacijos metu buvo žudomi žydai.

Visuose getuose kasdienybė buvo persmelkta nuotaikų, kurias kėlė mirties baimė bei didžiulis badas. Nepaisant to, vokiečių administracija sugebėdavo panaudoti dar šiek tiek pajėgių asmenų darbo jėgą. Taip pat, buvo sukurti tam tikri žydų savivaldos organai getuose bei geto policija, suformuota taip pat iš getų kalinių.

1943 m. birželį pasirodo Himlerio įsakymas dar veikiančius „Ostlando Reichskomisariato“ getus performuoti į koncentracijos lagerius, o „nenaudingus“ asmenis nužudyti. Tuo metu „Ostlande“, pagal vokiečių administracijos duomenis, dar gyveno apie 72 000 žydų, kurie buvo sukoncentruoti Vilniaus, Kauno, Rygos ir Minsko getuose.

Žemėlapis su sovietinių partizanų būrių dislokacijos vietomis

Besiartinant karo frontui, 1944 m. birželį, šie kaliniai buvo išvežti į didžiuosius Reicho koncentracijos lagerius ir dauguma jų ten nužudyta. 1944 m. rugpjūtį Raudonajai armijai užėmus Kauną, o vėliau ir visą Lietuvą, šalies teritorijoje buvo tik keli tūkstančiai išgyvenusių Lietuvos žydų.

Pasipriešinimo formos

Kadangi vokiečių politika okupuotoje SSRS teritorijoje buvo gana vienoda, todėl ir žydų pasipriešinimo galimybės čia buvo gana panašios. Lietuvoje ir visoje Rytų Europoje, ko gero, lemiamas buvo žydų ikikarinių bendruomenių stiprumo bei silpnesnės integracijos į visuomenę nei Vakarų Europoje faktorius. Taip pat yra išskiriamas ekonominio žydų pasipriešinimo Lietuvos ir Rytų Europos getuose faktorius. Jis pasireiškė prekių mainais su vietiniais gyventojais, nelegalia kai kurių prekių gamyba getuose bei pardavimu.

Lietuvoje ir Rytų Europoje labiau nei Vakaruose buvo paplitusi individualaus fizinio pasipriešinimo forma. Jis reikšdavosi dideliu aktyvumu įrenginėjant slėptuves bei vykdant individualias sabotažo akcijas: sąmoningai gadinant vokiečių karinius įrenginius ir kitą turtą. Pogrindinė žydų veikla Lietuvos getuose bei vėlesnė partizaninė veikla buvo glaudžiai susijusi su Lietuvos ir Baltarusijos pogrindžio komunistų veikla. Kauno ir Vilniaus getų pogrindžio organizacijos palaikė glaudžius ryšius su komunistinėmis – antifašistinėmis organizacijomis. Taip pat Lietuvos žydų partizanų grupuotės tik sovietinių partizanų veiklos dėka galėdavo prisijungti prie organizuoto partizaninio judėjimo. Suartėjimas tiek su pogrindžio komunistais, tiek su sovietiniais partizanais nereiškė žydų organizacijų prokomunistiškumo. Tiesiog susiklosčiusioje situacijoje suartėjimas su komunistais ir sovietų ginkluotosiomis jėgomis buvo vienintelis faktorius suteikiantis vilties, kad žydų pasipriešinimas holokaustui gali būti sėkmingas. Komunistinis judėjimas iš esmės turėjo tą patį tikslą kaip ir persekiojamųjų žydų pogrindis – kovoti su fašizmu bei tuo metu nebuvo nusiteikęs prieš žydus (pokario metais SSRS išryškėja aiškios antisemitizmo apraiškos). Tokia kolaboracija su lietuviais ar lenkais buvo neįmanoma dėl stipraus lietuviško pogrindžio nebuvimo bei dėl dažno lietuvių ir lenkų antisemitiško nusiteikimo.

Dvasinis pasipriešinimas

Būtent iš šios pasipriešinimo formos išaugo kiti priešinimosi būdai. Pagrindu vėlesnei kovai tapęs dvasinis pasipriešinimas gimė getuose, pirmiausiai, kaip priemonė išsaugoti žmogišką orumą.

Nežmoniškomis sąlygomis gyvenę getų žydai sugebėjo išplėtoti plačią kultūrinę ir švietėjišką veiklą. Daugiausiai ši veikla reiškėsi Vilniaus ir Kauno getuose, stiprindama įkalintųjų moralinį atsparumą mirties akivaizdoje.

Vilniaus gete veikė legalūs ir nelegalūs kultūros ir švietimo židiniai: Didžioji Sinagoga ir kelios kitos sinagogos, viena pradinė ir viena vidurinė mokykla, viena technikos ir viena muzikos mokykla, amatų kursai, vaikų darželis, biblioteka, teatras, salė įvairių paskaitų skaitymui.

Vilniaus gete gyveno gausi žydų intelektualų bendruomenė. Kaip iškiliausias asmenybes galima paminėti mokslininkus: N. Priluckį, S. Kalmanovičių, H. Kruką, rašytojus: A. Šuckeverį, S. Kačerginskį, dirigentą V. Durmaškiną, dailininką A. Bogeną ir kitus.

Kauno gete situacija buvo panaši. Kauno geto legali bei nelegali švietėjiška ir kultūrinė veikla koncentravosi ties čia veikusia profesine mokykla, kuriai vadovavo J. Oleiskis. Be įprastinių specialybių, dėstomų profesinėje mokykloje, čia veikė ir muzikos bei šokių grupė, choras, viešoji biblioteka, orkestras bei vaidybos būrelis. Gete veikė kelios sinagogos bei religinio pobūdžio mokykla.

Taip pat Kauno gete įkalintų žydų gretose buvo išplėtota plati ir įvairaus pobūdžio kūrybinė veikla, kuri taip pat atskleidžia įkalintų kūrėjų stiprybę. Docentas Chaimas Šapiro rašė filosofinį veikalą apie žydų tautos gyvenimą ir žlugimą, kurio rankraštis, deja, neišliko. Filosofo pranešimai ragino išdidžiai žvelgti į mirties faktą bei gyventi be panikos. Jo pasisakymai įkvėpė kitus geto menininkus ir padėjo jiems nedegraduoti.

Bandymai laikytis religinių apeigų be jokios abejonės padėjo išlaikyti gyvenimo dvasingumą. Kita vertus, religingumą išlaikyti buvo daug sunkiau, negu palaikyti kitokio pobūdžio švietėjišką veiklą getuose. Nacių nuolat vykdytas getų gyventojų moralinis pažeminimas pirmiausiai buvo įgyvendinamas paniekinant žydų religingumą. Čia iškyla eilė tokių pavyzdžių, kaip Šiaulių gete, kur žydai, o visų pirma – rabinai, buvo priversti šokti aplink laužą, užkurtą iš šventų religinių žydų raštų ritinių – torų.

Neginkluotas politinis pasipriešinimas

Kad galėtų kilti pradžioje dar neginkluota, tačiau aiškų pasipriešinimo žudymams tikslą turinti kova getuose, daugelis getų kalinių turėjo spręsti psichologinę dilemą: ar verta pradėti tokio pobūdžio pasipriešinimą ir kokios yra realios galimybės bet kokio pasipriešinimo organizavimui. Getuose veikusios žydų tarybos (Judenratai), bendradarbiavusios su getų administracija, prievartinius darbus siejo su šansu išgyventi bent tiems žydams, kurie dar pajėgūs dirbti. Psichologinis aspektas ima įgauti vis didesnę prasmę. Galiausiai getų kaliniai savo išsigelbėjimo galimybes vis mažiau ima sieti su pagalbos iš išorės laukimu. Dauguma ima suprasti dilemą: arba susitaikyti su likimu ir laukti mirties, arba stoti į bet kokio pobūdžio pasipriešinimo kovą, nors ir su menkiausia viltimi išsigelbėti.

Paskata kilti organizuotam pogrindžio judėjimui getuose tapo atsklidusi žinia apie Wehrmachto nesėkmę ties Maskva bei informacija apie antihitlerinės koalicijos sudarymą tarp SSRS, JAV ir Didžiosios Britanijos.

Pagrindinė neginkluoto politinio pasipriešinimo forma – sionistinių organizacijų kūrimas aktyviausiai vyko Kauno gete. Ši veikla buvo glaudžiai susijusi su pogrindine veikla vykstančia už geto sienų. Konkrečiau, dauguma pogrindinių organizacijų tiek Kauno, tiek ir Vilniaus getuose palaikė ryšius su pogrindinėmis antifašistinėmis komunistų organizacijomis. Tokie ryšiai leido koordinuoti politinius veiksmus ypač vėlesniame ginkluoto pasipriešinimo etape.

Prieškario metu laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas buvo sionistinių organizacijų ir partijų centru. Taigi nenuostabu, kad Kauno geto politinėse organizacijose dominavo sionistai. Judenrato vadovas E. Elkesas, jo pavaduotojas L. Garfunkelis ir sekretorius A. Tory buvo žymūs sionizmo judėjimo aktyvistai. Geto policija bei kitos geto įstaigos buvo vadovaujamos taip pat sionizmo aktyvistų.

1942 metų vasarą Kauno gete buvo įkurtas nelegalus Sionizmo Centras. Jo tikslas buvo koordinuoti visų gete veikusių sionistinių organizacijų (kurių buvo ne viena) veiklą bei daryti įtaką judenrato veiksmams. Be to, ši organizacija, o tiksliau, jai pavaldi Sionistinė Jaunimo organizacija rūpinosi sionizmo idėjų platinimu jaunimo tarpe. Ši užduotis buvo realizuojama per išplėtotą

Nukelta į 9 p.

ŽYDŲ PASIPRIEŠINIMAS HOLOKAUSTUI LIETUVOJE 1941 – 1945 METAIS

Tomas LAVIŠIUS, Vilnius

Atkelta iš 8 p.

geto švietimo sistemą. Be to, šiam tikslui tarnavo ir gete leistas nelegalus sionistinis laikraštis „Nizuz“. Išviso Kauno gete buvo išleisti 28 šio leidinio numeriai. Dar septyni numeriai vėliau buvo išleisti Dachau koncentracijos stovykloje.

Visi sionizmo lyderiai laikėsi nuomonės, kad ginkluotas pasipriešinimas esamomis sąlygomis yra visiškai neįmanomas. Jie agitavo susilaikyti nuo ginkluoto pogrindžio kūrimo, nes baiminosi, jog bet kokio ginkluoto pogrindžio demaskavimas vestų tik prie vieno – prie visiško geto sunaikinimo. Jie ragino ieškoti galimybių kaip įmanoma daugiau žydų išgelbėti nuo mirties.

Esant tokioms aplinkybėms, susiklostė pasipriešinimo forma getuose, pasireiškusi pogrindinio tinklo kūrimu, kuris rūpinosi geto gyventojų slėpimu geto slėptuvėse, jų nelegaliu gydymu bei organizuotais pabėgimais iš getų. Pavieniai pabėgimai iš getų dažniausiai būdavo vykdomi tam, kad pavyktų įnešti maisto į getą arba, kad pavyktų užmegzti ryšius su pasipriešinimo organizacijomis. Abiem atvejais pabėgėliai grįždavo į getus, tačiau juose išsivysčius ginkluotam pogrindžiui, vis dažniau būdavo organizuojami grupiniai pabėgimai, siekiant prisijungti prie partizaninio judėjimo.

Ginkluotas pasipriešinimas. Vilniaus jungtinė partizanų organizacija

Chronologiškai ginkluoto žydų pasipriešinimo holokaustui Lietuvoje pradžia sutampa su dviejų pagrindinių kovos organizacijų Vilniaus ir Kauno getuose susikūrimu 1941 - 1942 metų sandūroje.

Daugiau nei 48 vietovėse Lietuvoje vyko stipresnis ar silpnesnis ginkluotas žydų pasipriešinimas. Skirtingai nuo Kauno, Švenčionių ir Šiaulių getų pasipriešinimo organizacijų, kuriose be jokių dvejonių buvo nuspręsta pasitraukti į miškus ir kovoti partizanų gretose, Vilniaus gete ilgai svarstyta, kur kovoti – gete ar miške. Dėl įvairių priežasčių, tokių kaip glaudūs ryšiai ir bendravimas su Lenkijos žydais, geografinė padėtis, etninė vietinių gyventojų sudėtis ir kita, pogrindinė veikla Vilniaus gete buvo gerokai intensyvesnė negu Švenčionių ir Kauno getuose. Tuo tarpu, Šiaulių getas, esantis priešiškai nusiteikusių lietuvių centre, atokiai nuo miškingų vietovių ir partizanų veiklos, nebuvo itin tinkama vieta pogrindinei veiklai.

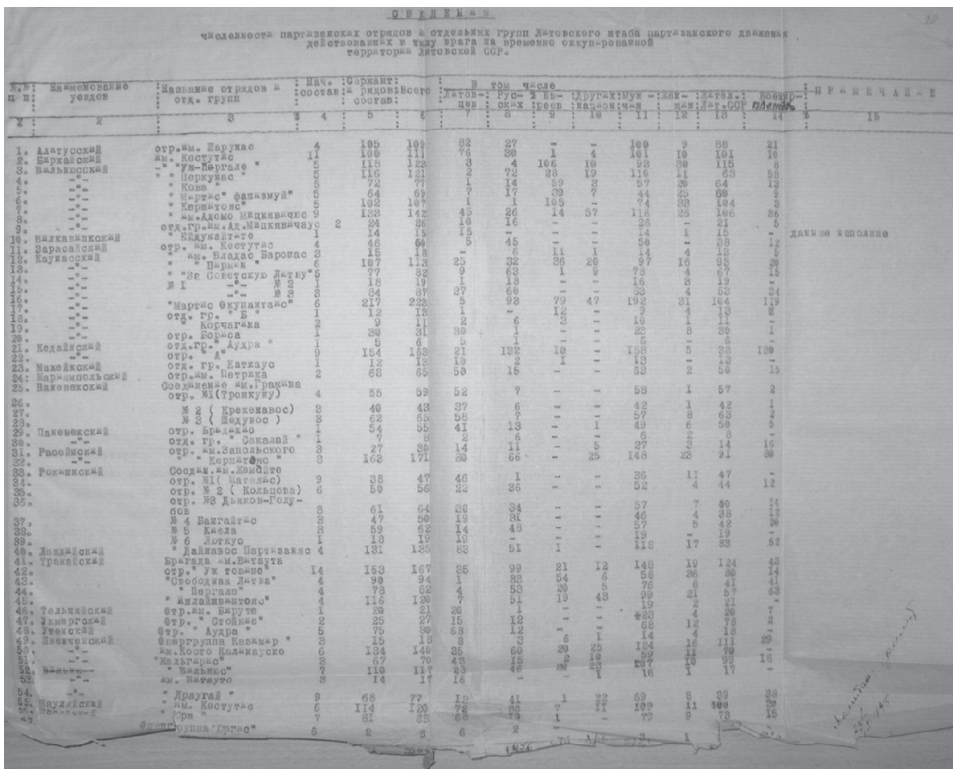
1942 metų sausio 21 d.Vilniaus gete buvo įkurta Jungtinė partizanų organizacija (FPO). Organizacijos vadovais tapo I. Vitenbergas, A. Kovneris ir J. Glacmanas. Buvo pradėtas planuoti ginkluotas sukilimas. Pagrindine organizacijos veikla pirmiausiai tapo kontaktų su kitais getais ir sovietinių partizanų būriais užmezgimas ir palaikymas.

Svarbiu FPO uždaviniu buvo ginklų kontrabanda, kurie būdavo ruošiami įsijungimui į sovietinių partizanų būrius, karinius apmokymus, taip pat, informacinių kanalų su kitais getais palaikymas. Pastovi ginklų kontrabanda į getą buvo rizikinga ne tik patiems pogrindininkams, bet ir visiems geto gyventojams. Ginklų kontrabandos atskleidimas galėjo lemti staigų geto sunaikinimą. Daugiausia ginklų FPO gavo iš Burbiškės miško karinių ginklų sandėlių, kur hitlerininkų saugomi dirbo geto kaliniai. Be to, ginklai buvo perkami per tarpininkus iš vokiečių kareivių ir lietuvių policininkų. Be ginklų rinkimo FPO dar užsiėmė sabotažo akcijų organizavimu ir vykdymu. Vienai FPO grupuotei pavyko įvykdyti palyginti didelę diversiją. 1942 m. liepą savadarbe mina buvo užminuotas geležinkelis prie Naujosios Vilnios bei susprogdintas į frontą vykęs pilnas amunicijos Wehrmachto traukinys.

Atviro ginkluoto sukilimo situacija subrendo gete 1943 m. liepą. Liepos 15-osios naktį buvo suimtas FPO lyderis I. Vitenbergas. Tačiau geto kovotojams pavyko nuginkluoti kelis policininkus ir išlaisvinti vadą. Kitą dieną, liepos 16-ąją, gestapas pateikė ultimatumą: jei Vitenbergas neatvyks į policiją, getas bus sunaikintas.

FPO paskelbė mobilizaciją ir išsidalino ginklus. Tačiau I. Vitenbergas, gelbėdamas organizaciją nuo pražūties, pasidavė gestapui ir buvo nužudytas. Kelios FPO kovotojų grupės, pabandžiusios įvykdyti puolimus, buvo sunaikintos.

1943 metų rugsėjo pradžioje imta mobilizuoti jaunus žmones ir mažomis grupelėmis gabenti iš geto į partizanų būrius. Rugsėjo 23 d. prasidėjo geto likvidacija. Dar išlikę gete ginkluoti būriai buvo apsupti, tačiau dalis kovotojų išsigelbėjo pasinaudodami kanalizacijos kanalais. Pabėgėliai sėkmingai pasiekė Rūdninkų girią, kur įsijungė į partizanų gretas. Buvo sukurti nauji žydų partizanų būriai: „Už pergalę“, „Keršytojas“, „Mirtis fašizmui“, „Kova“. FPO nariai – Vilniaus geto kaliniai - tapo partizanais.

Byla, liudijanti žydų tautybės asmenų dalyvavimą sovietinių partizanų būrių veikloje

Sukaupti ginklai, karinė patirtis, įgyta geto pogrindyje, buvo pritaikyta partizaninėje antifašistinėje kovoje. 1944 m. liepos 22 d. buvę FPO kovotojai vėl įžengė į Vilnių, dabar jau su sovietinių partizanų būriais.

Kauno antifašistinė kovos organizacija

1941 m. gruodžio 31 d. Kauno gete buvo įkurta Antifašistinė kovos organizacija (AKO). Ji apjungė kelias gete veikusias politines pogrindžio grupuotes. Bet į ją neįėjo grupės, kurios nekėlė aiškaus pasipriešinimo hitlerininkams klausimo, o daugiausia rūpinosi savišalpa, informacija, tarpusavio parama, sionizmo problemomis ar kultūrine veikla.

Organizacija buvo svarbi tuo, kad nors ir neišplėtojo tokio didelio ginkluoto pogrindžio kaip FPO Vilniuje, tačiau buvo pirmoji žydų ginkluotojo pasipriešinimo organizacija ne tik Lietuvoje, bet ir visoje SSRS teritorijoje.

Antifašistinės kovos organizacijos programoje buvo numatyta, kad kova prieš fašizmą esą šventa pareiga, o organizacijos tikslas yra pasipriešinimo jėgų vienijimas ir įsiliejimas į partizaninę veiklą. Kitaip nei Vilniaus gete, čia nebuvo akcentuojama sukilimo gete organizavimo galimybė. AKO savo veiklos koncepcijoje jungė dvi svarbias užduotis: diversinę veiklą darbo vietose bei ginkluotą kovą partizanų gretose.

AKO išplėtojo plačią organizacinę veiklą, rūpinosi ginklavimusi bei kariniu būsimųjų kovotojų švietimu. Chaimas Jelinas užmezgė kontaktus su Lietuvos antifašistine sąjunga Kaune. Tai padėjo pogrindžio nariams išspręsti kai kurias problemas, pavyzdžiui, gauti transporto priemonių paruoštų kovotojų gabenimui iš geto į partizanų būrius, organizuoti kovinius mokymus ir pan. AKO vadovybė nebuvo komunistinių pažiūrų, tačiau esamoje situacijoje vienintelė antinacistinės žydų kovos galimybė buvo prisijungti prie komunistinio pogrindžio bei sovietinių ginkluotųjų kovotojų.

Miesto pogrindis buvo silpnas, o rimtesni partizanų būriai atsirado tik 1943 m. antroje pusėje, nors ir buvo bandoma su jais užmegzti ryšius nuo pat 1941 metų. Taigi, pradiniame pasipriešinimo etape, 1942 metais, pogrindininkai skyrė daugiau dėmesio diversinei veiklai. Buvo organizuojami padegimai, sprogimai, geležinkelio avarijos ir kt. Diversinė veikla buvo aptariama AKO vadovybės pasitarimuose. Viena įspūdingiausių AKO operacijų buvo įvykdyta vėlyvajame veiklos etape. Tai buvo 64 mirčiai nuteistų kalinių išgelbėjimas iš Devintojo forto. Operacija įvykdyta per 1943 m. Kalėdas, pasinaudojant vokiečių sargybos nebudrumu.

Galiausiai, 1943 m. užmezgus ryšius su sovietiniais partizanais, imta ruošti būrius įsiliejimui į partizanų gretas. Keli pirmieji bandymai nebuvo sėkmingi. Grupės bandydavo pasiekti partizanų stovyklas pėsčiomis ir neretai susidurdavo su vokiečiais. Vėliau buvo suorganizuotas kovotojų vežimas automobiliais. Tai leido daug didesniems būriams prisijungti prie partizanų. Išviso 1943 m. pabaigoje ir 1944 m. pradžioje į sovietinių partizanų gretas įsiliejo apie 200 Kauno geto kovotojų.

1944 m. pavasarį AKO padėtis ėmė silpti. Balandžio 6 d. buvo suimtas organizacijos lyderis Chaimas Jelinas. Gete dar buvo likę nemažai kovai pasiruošusio jaunimo. Kadangi pavieniams žmonėms arba smulkioms grupelėms išvykti iš geto dėl griežtos kolektyvinės atsakomybės pasidarė beveik neįmanoma, buvo nuspręsta steigti savo partizaninę bazę Kazlų Rūdos miškuose, vienu laiku visiems išsiveržti iš geto ir į ją nuvykti. Tačiau, sovietinės armijos prasiveržimas pagreitino geto likvidavimą ir baze pasinaudoti neteko. AKO suorganizavo paskutines pasipriešinimo grupes atskirose darbo stovyklose. Kai kurioms jų pavyko pabėgti. 1944 m. liepą prasidėjo Kauno geto likvidacija. Geto slėptuvėse likę kovotojai žuvo hitlerininkams sistemingai sprogdinant ir padeginėjant geto pastatus.

Partizaninis pasipriešinimas

Dar viena žydų pasipriešinimo holokaustui Lietuvoje forma buvo ginkluota partizaninė kova. Didžiausia pabėgėlių iš getų dalis prisijungdavo prie sovietinių partizanų Lietuvos miškuose arba (rečiau) sudarydavo savarankiškus ginkluotus būrius. Pirma, tai buvo ginkluoti kovotojai. Antra, tai buvo kiti pabėgėliai iš getų – pagyvenę asmenys, vaikai bei kovoti negalinčios moterys. Ši pabėgėlių kategorija sudarydavo taip vadinamus šeimyninius lagerius miškuose, kuriuos saugoti tekdavo ginkluotiesiems kovotojams.

Pogrindžio organizacijoms padedant arba individualiai į miškus iš getų ir darbo stovyklų pabėgo apie 1800 asmenų. Apie 1650 iš jų pasiekė partizanų gynybinius punktus, apie 150 žuvo pakeliui arba buvo priversti grįžti į getus. 450 iš jų stojo į kovą Baltarusijos partizanų būriuose, 850 – lietuvių būriuose, apie 250 asmenų gyveno šeimyniniuose lageriuose. Žydų tautybės asmenys Lietuvos teritorijoje sudarė apie 7,5% sovietinių partizanų ir buvo treti pagal gausumą po lietuvių ir rusų.

Nuolatinis sovietinis partizaninis judėjimas Lietuvoje užsimezgė tik 1943 m. pradžioje. Tiek dėl gamtinių sąlygų, tiek dėl glaudesnio ryšio su Baltarusijos teritorijoje veikusiomis partizanų grupėmis, nuolatinė partizaninė veikla vyko išskirtinai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Todėl iš getų pabėgę kaliniai irgi turėjo judėti tik šiomis kryptimis, kad galėtų prisijungti prie ginkluotų būrių miškuose.

Žydų partizanai iš Vilniaus, Kauno, Švenčionių ir kitų getų, kurie prisijungdavo prie partizanų būrių, turėdavo išgyventi tam tikrą adaptacijos periodą. Nors ir tapę laisvi, jie turėdavo susitaikyti su mintimi, kad getuose likę artimieji žus. Be to, karinio patyrimo stoka sudarydavo nemažai sunkumų ką tik prie ginkluotų būrių prisijungusiems nariams.

Dar viena problema, su kuria susidurdavo žydų partizanai – jų santykis su sovietiniais partizanais. Pasitaikydavo atvejų, kai tarp partizanų arba būrių vadų vyravo antisemitinės nuotaikos bei nepasitikėjimas žydų tautybės bendražygiais. Be to, didelė problema buvo ginklų stygius. Pavyzdžiui, 1943 m. pavasarį iš Švenčionių geto pabėgę kaliniai ilgai bastėsi po aplinkinius miškus ir nebuvo priimti į kitus dalinius dėl to, kad neturėjo ginklų.

Būta nepasitikėjimo sovietų partizanais ir iš žydų pusės. Ypač tai pasireiškė sionistinių organizacijų lyderių nuotaikose, kurie buvo nusiteikę prieš komunizmo ideologiją. Taip pat šias nuotaikas kurstė 1940 - 1941 m. Stalino vykdytos represijos, kurių neišvengė nei vienos tautybės Lietuvos gyventojai. Tačiau prisijungimas prie ginkluoto sovietinio judėjimo buvo vienintelė alternatyva pabėgėliams iš getų.

1943 m. rudenį žydų grupių jungimasis prie sovietinio partizaninio judėjimo Lietuvoje ypač suaktyvėjo. 1943 m. lapkritį buvo sudaryti atskiri žydų partizanų būriai. Didesni ir žymesni iš jų buvo: „Keršytojas“, „Už pergalę“, „Mirtis fašizmui“, „Kova“, „Mirtis okupantams“, kurių vadais tapo A. Kovneris, M. Brantas, S. Kaplinskis, A. Aranovičius.

Žydų partizanų būriai ar jų atskiros grupės sprogdino geležinkelių ir ryšių linijas, užpuldinėjo silpniau saugomus vokiečių amunicijos konvojus, vykstančius į frontą, vykdė kitas diversijas. Pabėgėliai iš getų buvo geri amatininkai: ginklų meistrai, batsiuviai, siuvėjai, kurie buvo labai reikalingi partizanų gyvenime. Žydų partizanų veikla neginčijamai prisidėjo prie hitlerinės okupacijos Lietuvoje palaužimo, tačiau, visų pirma, leido išgyventi keliems tūkstančiams pabėgėlių iš Lietuvos getų.

Literatūra:

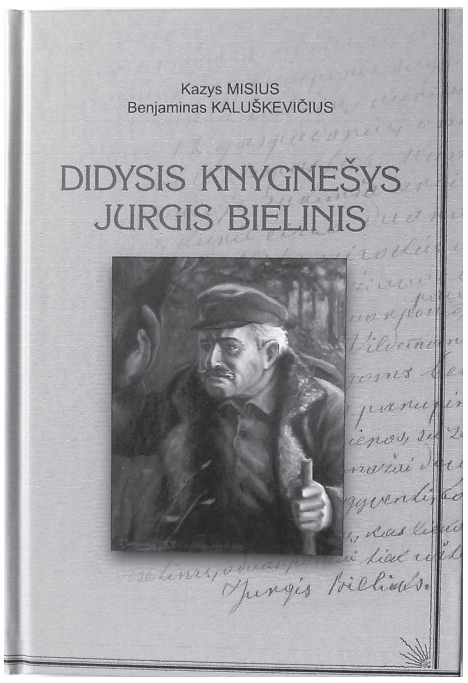
1. Atamuk S. , Juden in Litauen. Ein geschichtlicher Überblick vom 14. bis 20 Jahrhundert. Konstanz, 2000.
2. Atminties dienos. Tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui, 1993 m. – Vilnius, 1995.
3. Bartusevičius V., Tauber J., Wette W. (Hg.). Holocaust in Litauen. Krieg, Judenmorde und Kollaboration im Jahre 1941. – Köln, 2003.
4. Benz W., Neiss M. (Hg.). Judenmord in Litauen. – Berlin, 1999.
5. Lietuvos ypatingojo archyvo medžiaga.

Smoliakovas G. Die Nacht die Jahre dauerte. – Konstanz, 1992.

Knygnešio dienai — Kovo 16-ajai

NAUJA KNYGA APIE JURGĮ BIELINĮ

Egidija KAULAKYTĖ, VILNIUS

Kovo 16-oji – Knygnešio diena – sutampa su vieno žymiausių Lietuvos knygnešių Jurgio Bielinio gimimo diena.

Jurgio Bielinio gyvenimas ir veikla apipinta legendomis, aprašyta daugelyje periodikos straipsnių, mokykliniuose vadovėliuose, enciklopedijose, grožinėje literatūroje. Praėjus beveik 90 metų po jo mirties, parašyta pirmoji biografinio žanro monografija.* Šios knygos autoriai, 2004 metais parengę biobibliografinį žinyną "Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai. 1864 – 2004", šį kartą išsamiai nušviečia vieno iš 6132 žinyne aprašytų knygnešių – Jurgio Bielinio gyvenimą.

Autoriai, remdamiesi archyvų bylomis, bibliotekose saugomais rankraščiais, anksčiau spaudoje paskelbtais jo artimųjų ir jį pažinojusių žmonių atsiminimais, skaitytoją pažindina su Jurgiu Bieliniu – valstiečiu, knygnešiu, draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo organizatoriumi, liaudies švietėju, publicistu, leidėju, visuomenės ir kultūros veikėju.

Pirmą kartą pateikiama J.Bielinio gimimo įrašo metrikų knygoje faksimilė. Iš jos sužinome apie J.Bielinio krikštą Skaistkalnės bažnyčioje Latvijoje ir jam suteiktą Juozapo krikšto vardą. Giminių ir bendražygių šaukiamas Jurgiu savo krikšto vardą žinojo ir rašydavo slapyvardžiuose*: Juozapas Baltasis, Lietuvos Teokratas Juozapas Baltasis Erelis* ir kt. Pirmą kartą taip pat pateikiama mirties metrikų faksimilė – sužinome, kad J.Bielinis mirė 1918 sausio 17 d. (anksčiau buvo rašoma sausio 18 diena).

Skaitytojas knygoje suras ir daugiau biografijos faktų patikslinimų bei papildymų, susijusių su asmeniniu gyvenimu, su knygnešio bei leidėjo veikla. Tai darbuotė Garšvių knygnešių draugijoje, įkliuvimai policijai bei pasienio apsaugai, bendradarbiavimas su Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjais ir pan. Autoriai pateikia naujų faktų ir iš jo artimųjų gyvenimo. Nušviečiamas brolio Andriaus, taip pat knygnešio, gyvenimas ir tragiška mirtis. Aprašyti ir sūnaus Kipro Bielinio, draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojo, vėliau žymaus socialdemokrato, gyvenimas ir veikla.

Knygoje analizuojami J.Bielinio raštai: knygos, periodiniai leidiniai, straipsniai, laiškai, taip pat jį pažinojusių asmenų rankraščiai. Knygos autoriai apgailestauja, kad ne visus dokumentus, kuriuose yra žinių apie J.Bielinį, jiems pavyko gauti. Nesurasti ankstesniuose literatūros šaltiniuose paminėti dokumentai, buvę Biržų krašto "Sėlos" bei Kauno karo muziejuose.

Liko neišsiaiškinta, kokioje pradinėje mokykloje ir kuriais metais mokėsi J.Bielinis. Taip pat kuriais metais ir kokioje mokykloje mokėsi Panevėžyje kartu su kun. Feliksu Sereika. Apie tai autoriai tik užsimena. Šie ir kiti neatskleisti biografijos faktai turėtų dominti toliau tyrinėsiančius J.Bielinio gyvenimo kelią bei veiklą ir ateityje, tikėsimės, bus nušviesti.

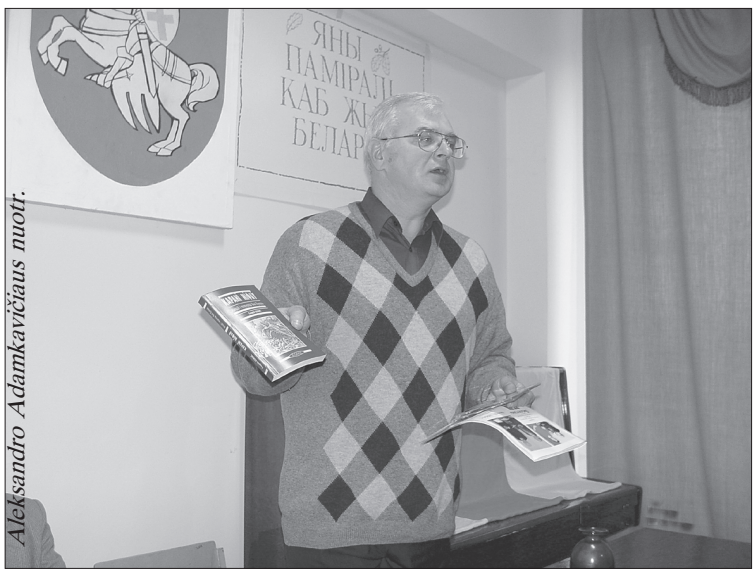
Knyga gausiai iliustruota J.Bielinio, jo artimųjų ir bendražygių, taip pat su J. Bieliniu susijusių atmintinų vietų ir paminklų nuotraukomis. Tenka tik apgailestauti, kad dalis nuotraukų atspausdinta nekokybiškai. Leidykla ("Diemedis") tikriausiai būtų buvusi pajėgi išspręsti tokius gamybos klausimus, panaudoti modernesnę kompiuterinę technologiją, geriau parengti nuotraukas spaudai. Išmanantys apie knygos -spaudinio grožį taip pat turėtų priekaištų dėl knygos maketavimo – teksto bei nuotraukų išdėstymo. Akylesnis skaitytojas galėtų pasigesti ir Bielinio slapyvardžių priedo.

Išsami, atidžiai parengta dokumentinė monografija, sudomins besimokantį jaunimą, visą skaitytojų, neabejingų lietuvių spaudos, kultūros istorijai ratą, ir be abejonės, bus labai naudinga parankinė kraštotyrininkų knyga. Belieka tik imti ją į rankas.

*) Misius Kazys, Benjaminas Kaluškevičius. Didysis knygnešys Jurgis Bielinis. – Vilnius, 2006. – 312 p.: iliustr.

APIE UŽDARYTĄ MINSKO BALTARUSIŲ LICĖJŲ

Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Aleksandro Adamkavičiaus nuotr.

Licėjaus direktorius Vladimiras Kolosas

Licėistai su savo dėstytoju. Mokslai po atviru dangumi

Jie – nacijos elitas – galėjo tapti bet kurios valstybės pasididžiavimu, žavėjimosi ir sekimo pavyzdžiu. Bet... Jie tapo atstumtaisiais, nereikalingais ir ne tik – jie visuomenės vertinami kaip nepilnaverčiai, bedaliai. Taip sava valstybė vertina savo šalies geriausiuosius. Jų veiklą uždraudė, bet jie tebeegzistuoja ir, nežiūrint į tai, kad jų oficialiai nebėra, sunkioje žinių įsisavinimo sferoje pasiekia akivaizdžių rezultatų.

Jie laimi prestižinėse tarptautinėse moksleivių olimpiadose, licėjaus absolventai mokosi geriausiuose Europos ir pasaulio universitetuose. Anot vienos licėjaus dėstytojos, neliko nė vieno žemyno, išskyrus Antarktidą, kuriame nebūtų mokinių. Uždraustajame licėjuje siekia mokytis vaikai iš įvairių šalių, bet savo šalyje licėjininkai laikomi nusikaltėliais. Nežiūrint sunkumų ir kliūčių, jie nepasidavė, išsilaikė, įrodė savo tvirtybę, atsidavimą nacionalinėms ir demokratinėms vertybėms.

Licėjaus likimas buvo nulemtas po nacionalinių simbolių pakeitimo atrodė visiems laikams išnykusia tarybine ir valstybinės baltarusių kalbos „pakeitimo" rusų kalba. Licėjaus dėstytojai buvo vieni geriausių nacijos žmonių, jie auklėjo mokinius savo tėvynės meilės, o tai prieštaravo oficialiam valstybės kursui - sunaikinti visa, kas baltarusiška kaip priešiškas ir nacionalistines apraiškas ir visiškai surusinti šalį. Dauguma nuolankiai pasidavė valdžios spaudimui, bet Minske – Baltarusijos sostinėje dar liko viena mokykla, kurioje buvo mokama gimtąja – baltarusių kalba. Paradoksas!.. Kur dar galėtų būti, kad valstybės sostinėje nebūtų nė vienos mokyklos dėstomąja valstybine kalba, o beliktų tik okupanto kalba! Ir šio Baltarusijos licėjaus promaskvietiškai valdžiai pasirodė per daug – jie nusprendė sunaikinti šį – paskutinį baltarusiškumo židinį.

Licėjaus naikinimas pradėtas nekaltu pretekstu – buvo atimtos patalpos – dėl to, kad jos esą esančios avarinės būklės, todėl vaikams jose būti pavojinga. Aišku, kitų patalpų nepasiūlė, manė, jog palūš – bus galima priversti tęsti mokslą okupacinėse mokyklose.

Tačiau nepavyko – licėjus tęsė veiklą. Buvo mokamasi gatvėse, po atviru dangumi, mokytojų arba mokinių butuose. Dažnai vaikai nežynojo, kur teks mokytis rytoj. O valdžia baugino ir tebebaugina vaikus ir jų tėvus. Dargi ne visi norintieji gali į licėjų patekti, nes prieš priimant, moksleiviai turi laikyti stojamuosius egzaminus, ir daugelis stojančiųjų atkrinta, nes jų žinios yra pernelyg menkos. Juk jos privalo būti gana aukšto lygio, reikia mokėti ir keletą užsienio kalbų.

Apie licėjų jo direktorius Vladimiras Kolosas yra parašęs knygą - „Licėjaus likimas", kurios prezentacija Vilniuje, Gudų kultūros draugijos patalpose įvyko 2007 m. vasario 24 d. Autorius trumpai papasakojo apie save ir licėjaus veiklą, apie licėjininkų pasiekimus ir sunkumus, o baigdamas pranešė, jog vyksta derybos dėl galimo licėjaus perkėlimo į Vilnių.

Šiandien jie nereikalingi, bet ateis laikas ir Baltarusija sugrįš prie savo ištakų. Tada jie užims deramą vietą šios daug kentėjusios šalies istorijos puslapiuose. Jais seks ir didžiuosis. Minės juos, o ne tuos, kurie ... Baltarusijoje persekioja geriausius iš geriausiųjų.

Šiandien – 89 - ųjų Baltarusijos Liaudies Respublikos nepriklausomybės paskelbimo metinių išvakarėse (1918 m. kovo 25 d.) tenka liūdesiu pažymėti, jog tie idealai, kurie buvo atgimstančios valstybės pagrindas, šiandien pačių baltarusių paminti ir paniekinti.

Daugelio protėvių kartų geriausius savo gyvenimo metus aukojusių dėl žemių neliečiamybės, kalbos, tradicijų patirtis atmesta, paniekinta, užmiršta ne kieno nors kito (ne okupantų!), o Baltarusijos valdžios.

Protėvių balsai išnyko laukuose ir miškuose. Šiandien jų jau nebegirdėti. Dabartinė karta nesugeba, o gal ir nenori žinoti, pajausti to, kaip buvo gyvenama iki jų. Kokiomis viltimis, svajonėmis buvo užpildytos ankstesniųjų kartų dvasinis pasaulis.

Ir dar... Jie net nepastebėjo kaip tapo vagimis. Paniekindami savo protėvių kalbą, jie nesukūrė naujos – moderniškos kalbos. Jie tiesiog pasisavino (pavogė) kaimyninę kalbą ir tariasi turį ją – savo. Paradoksas...Ne tik ivanai, neprisimena savo šaknų...

Tačiau viltis dar vis išlieka. Tai, kad ji gyva, jog ne viskas prarasta, byloja mums ir valdžios naikintas, bet vis dar gyvuojantis licėjus su savo jaunais, drąsiais auklėtiniais. Todėl ir nacija, kurią tiek laiko trypė ir kalė prie kryžiaus, PRISIKELS ir visi 1918 kovo 25 idealai bus prikelti naujam gyvenimui.

MŪSŲ DIDŽIAVYRIAI – DVASIOS GALIŪNAI: PRELATAS JUOZAS PRUNSKIS (1907 12 22–2003 04 26)

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ (Šiaulių universitetas, Lvovo nacionalinis Ivano Franko universitetas)

Atkelta iš 3 p.

Bendradarbiavo beveik visoje lietuviškoje spaudoje Vakaruose ir anglų kalba leidžiamuose laikraščiuose: iki 1985 m. buvo išspausdinęs per 10 000 straipsnių, o iki 1992 m. laikraščiuose ir žurnaluose pasirodė daugiau kaip 11 000 straipsnių, reportažų, apžvalgų, recenzijų. Straipsnius pasirašinėjo pilna ar sutrumpinta pavarde, tik inicialais ar slapyvardžiais: Cikaginis J., Daugailis J., Daugl. J., Juozas Per., Juoz. Pr., J. Prunsk., J. Pr., Žvilbutis J.

Prel. J. Prunskis ne tik pats dirbo žurnalistinį darbą, bet troško išugdyti ir jauną pamainą – Pedagoginiame lituanistikos institute dėstė žurnalistiką, gebėdamas pajusti ir atsiliepti į aktualijas. Būsimiesiems žurnalistams sudarė ir redagavo knygą „Žurnalistika“ (1974 m., 292 p.). Čia 30 autorių, dažniau besireiškiančių spaudoje, parašė 32 straipsnius. Paties J. Prunskio straipsniai - „Laikraštininko archyvas“ ir „Interviu“. Apie knygos tikslą J. Prunskis rašė: „*Mūsų tautai pergyvenant sunkiausią vergijos naktį, žinant, kokia svarbi pagalba gali būti viešoji opinija, norisi, kad kuo daugiausia mūsų studijuojančio jaunimo, turinčio palinkimo į žurnalistiką, pasuktų tuo keliu ir kad jiems tam reikalui būtų parūpinta ir spausdintos medžiagos – praktiškas vadovas“.*

Mecenatoriški darbai

Kunigas, gyvendamas itin kukliai, kaupė pinigėlius. Gavęs stambesnį palikimą, jau nuo 1954 m. pradėjo skirti smulkias premijas: rėmė spaudos darbuotojus, mokslininkus, menininkus, visuomenininkus – katalikiškos veiklos aktyvistus. 1954 m. prelato mecenatoriškos veiklos pradžia, o jau 1962 m., įsteigus Lietuvių fondą, kun. J. Prunskis tampa aktyviu šio fondo nariu. Vėliau jo iniciatyva skelbiami įvairūs konkursai, skiriamos premijos, skatinančios lietuvišką bei katalikišką veiklą. Pradžioje kuklios piniginės premijos greitai augo: 1972–1982 m. prel. J. Prusnkis suteikė 34 premijas, beveik visas po 1000 dol. Sakykim, 1978 m. jis skyrė premiją „Už Lietuvos garsinimą kitataučių spaudoje”. Jis aktyviai rėmė šv. Kazimiero kolegiją Romoje, jaunimo stovyklas, Ateitininkų namus, Lietuvių fondą, Vyčių fondą, premijomis skatino katalikišką – labdaringą veiklą. Turtingesni lietuviai, matydami prelato mecenatorišką veiklą, testamentu užrašydavo dalį arba ir visą palikimą – žinojo, kad tos lėšos bus panaudotos Lietuvos labui.

Dr. prelatas J. Prunskis buvo Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, tad rūpinosi šios institucijos veikla. Tai jo lėšomis įteiktos pirmosios premijos Lietuvių katalikų mokslo akademijos nariams už mokslinę, visuomeninę bei žurnalistinę veiklą. Stengdamasis pagerinti Akademijos leidybinės veiklos sąlygas, 1991 m. įkūrė savo vardo fondą - 150000 dolerių, kad iš palūkanų būtų leidžiama religinė literatūra. Tai didelė prelato dovana Lietuvai, skatinanti jos dvasinį atgimimą. O ypač jo sukauptais fondais gali pasidžiaugti atgavusi nepriklausomybę Lietuvą: beveik visos katalikiškos organizacijos, draugijos, mokyklos, spauda ir radijo valandėlės yra patyrę prelato Juozo Prunskio dosnią ranką ir dėmesingą širdį. Spaudoje nemaža buvo rašyta apie jo paramą atsikuriančiai „Saulės” gimnazijai Utenoje (tada ji buvo pavadinta Utenos katalikiškos dvasios „Saulės“ vidurine mokykla), tuo metu prelato lėšomis joje įrengtą unikaliausią Lietuvoje fizikos kabinetą… Mecenatoriška veikla savo gyvenimu dvasininkas liudijo Dievo meilę artimui.

Amerikoje žadino lietuviams išeiviams tikėjimo, meilės Dievui troškulį, diegė būsimos laisvos Lietuvos viltį, visais įmanomais, o kartais, atrodo, ir nebeįmanomais būdais, skleidė žinias apie didingą Lietuvos praeitį ir sunkią būklę sovietinėje okupacijoje.

Dr. prel. Juozas Prunskis džiaugėsi atgauta Lietuvos nepriklausomybe, siekė padėti jai įsitvirtinti materialiai remdamas visą katalikišką veiklą: asmenis, įstaigas, institucijas, tikėdamas dvasiniu mūsų tautos suklestėjimu.

Prelatas mirė 2003 m. balandžio 26 d. Palos ligoninėje (netoli Čikagos), gegužės 2 d. iš Petkaus laidojimo namų Lemonte, IL velionis buvo atlydėtas į Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos bažnyčią. Po šv. Mišių, kurias aukojo kunigai Donaldas Petraitis MIC, Jonas Duoba MIC, Kazimieras Ambrasas SJ, Kęstutis Trimakas, Algirdas Paliokas SJ ir prel. Ignas Urbonas palydėtas į amžinojo poilsio vietą - šv. Kazimiero kapines, kur palaidoti jo artimieji: motina, broliai, sesė...

Prel. J. Prunskio rūpestis Lietuvos laisve

Kalbant apie dr. prel. J. Prunskio veiklos svarbą Lietuvos laisvės byloje būtina akcentuoti jo kūrybinį darbą – rašytinį, spausdintą palikimą. Visos prelato parašytos, redaguotos, sudarytos ar recenzuotos knygos turi dvi kryptis – du tikslus: iškelti okupantų žiaurumus, užakcentuoti krikščionybės svarbą mūsų tautai. Todėl nors ir neutraliuose pavadinimuose paprastai yra sutalpintos apologetinės mintys.

Paminėsime keletą dvasiniam ugdymui skirtų knygų: „Motina Gailestingoji“ (gegužės mėnesiui skirti trumpi skaitymai, 1957 m.), „Aukštyn širdis!“ (1957 m.), „Metai su Dievu“ (1958 m.) ir kt.

Kiek plačiau stabtelėsime ties dr. J. Prunskio darbais, skelbusiais pasauliui apie sunkią okupuotos Lietuvos padėtį, okupantų žiaurumus. Kad Lietuva neliko nežinomybėje – ir prelato Juozo Prunskio neginčijamas nuopelnas.

Dera pastebėti, kad iki 1954 metų išeivijoje apie Lietuvą buvo išspausdinti 34 leidiniai kitomis kalbomis: 19 - anglų, 6 – prancūzų, 5 – ispanų ir 4 – vokiečių. Tarp jų 1943 m. Čikagoje išleista J. Prunskio knyga „Fifteen Liquidaten priests in Lithuania“ (15 Lietuvoje nužudytų kunigų). Šio, kaip ir kitų leidinių tikslas – „laimėti išsilaisvinimo kovai tarptautinės viešosios opinijos palankumą, sovietinio genocido siaubu laisvojo pasaulio sąžinę, pažadinti jo sąmonę bolševizmo pasaulinei grėsmei suvokti... O pagrindinis tikslas šioje kovoje – spausdintas žodis“.

Minėtinos ir anglų kalba Čikagoje išleisto informacinio bei pažintinio pobūdžio knygelės: 34 psl. „Lithuania“ „Lietuva“, (1976, 1978 ir 1982) ir 48 psl. „Lithuania‘s Jews and the Holocaust“ (1979). Nuo 1970 m. J. Prunskis – ALT‘o Informacijos biuro direktorius. Jo veiklumą liudija periodiškai leisti informaciniai biuleteniai, kartą metuose parengta radijo programa, parašytos brošiūros. Vien tik 1981–1982 m., kaip 1996 m. prelatas Lemonte yra pasakojęs šio straipsnio autorei, jis išleido 20 biuletenių lietuvių ir 13 anglų kalbomis. Jis labai džiaugėsi brošiūra, skirta Lietuvai, sulaukusiai ne vieno leidimo, ir leidusiai kitataučiams susipažinti su jo Tėvyne. Prelatas prisiminė, kad žydams pradėjus kelti teismus Amerikos lietuviams už jų persekiojimus, anglų kalba parašė knygelę apie Lietuvą ir žydų holokaustą, kurioje motyvuotai gynė lietuvių tautą nuo kaltinimų. Siekdamas apsisaugoti nuo galimų priekaištų iš žydų pusės, visus duomenis ėmė iš žydų bibliotekos Čikagoje. Pasirodžius knygelei po vieną egzempliorių išsiuntė į pagrindinius Čikagos dienraščius (vienas jų net parašė vedamąjį, kad negalima lietuvių tautos kaltinti), vieną egzempliorių autorius nusiuntė Izraelio konsului Čikagoje. Šis gi, susipažinęs su medžiaga, pakvietė dr. prel. J. Prunskį į priėmimą. Konsulas J. Prunskio darbu buvo patenkintas: leidinyje buvo iškelti ir žydų ekonominiai laimėjimai Lietuvoje, rašyta tolerantiškai – dėl vieno išsišokėlio negalima kaltinti tautos.

1985 metais pasirodė knygelė „Gelbėjimas tremtinių iš Maskvos letenos“. Šioje nedidelėje vos 14 puslapių knygelėje prel. J. Prunskis dokumentuotai rašo apie ALT‘o veiklą pokario metais, ginant pabėgėlius nuo bolševikų pastangų, siekiant juo sugrąžinti į jau okupuotus kraštus.

Svarbus ir vertingas dr. J. Prunskio redaguotas dokumentinis rinkinys „Lietuva bolševikų okupacijoje“, kurį 1979 m. išleido Jūrų šaulių kuopa Klaipėda Čikagoje. Viršelio aplanke rašoma: „*Visoj ilgoj savo valstybinio gyvenimo istorijoj, nusitęsusioj daugiau kaip septynis šimtmečius, Lietuva neturėjo taip sunkaus laikotarpio, kaip bolševikų okupacija, prasidėjusi 1940 metais. Daugiau kaip ketvirtis milijono Lietuvos žmonių, maždaug kas dešimtas gyventojas, buvo išvežti į Sibirą.*

Ištisais dešimtmečiais lietuviai patriotai naikinami kruvinuose tardymuose, žiauriuose kalėjimuose, šiurpiose bepročių ligoninėse, masinėse egzekucijose. Laisvėje sukurtas ūkis sugriautas, savitas kultūrinis gyvenimas sužlugdytas.

Šis leidinys – tai dokumentinis rinkinys beveik šešiasdešimties liudijimų, ką lietuviai išgyveno, okupantų tardomi, kalinami ir žudomi savo tėvynėje. Žodiniai liudijimai kančias išgyvenusių, savomis akimis mačiusių patvirtinami ir pavaizduojami daugiau kaip 50 nuotraukų.

Duodamas ir sąrašas 1970 žmonių, kuriuos okupantai bolševikai iššudė Lietuvoje. Tai tik dalis. Okupacijos aukų nepalyginamai didesnis skaičius. Pagaliau čia neminimi tie, kurie žuvo išvežti į tolimą Sibiro tremtį. Ta tema autorius yra paruošęs jau kitą knygą.

Lai šis leidinys ypač mūsų jaunajai kartai pasakys, ką reiškia bolševizmas praktikoje“.

Prelatas J. Prunskis surinko ir iš tėvynės išblokštųjų atsiminimus „Bėgome nuo teroro“ (1980 m.). Beveik 300 puslapių apimančioje knygoje 38 autorių atsiminimai. Tarp jų ir J. Prunskio „Prasiveržimas pro sovietų sargybas“ ir jo sesers Anelės Prunskytės „Tėvų išvežimas vertė bėgti“. Šios knygos tikslą J. Prunskis taip formuluoja: „*Kodėl toks daugumas ryžosi pasitraukti iš savo Tėvynės ir kokius mirtinus pavojus jie pergyveno bėgdami, čia išryškina šioje knygoje surinkti visokių luomų, visokių profesijų, įvairaus amžiaus žmonių liudijimai... Čia aprašomi išgyvenimai krintant bomboms ar bėgant minų laukais, pavaizduojami prasiveržimai pro raudonarmiečių saugomą sieną, aprašytos kelionės bombarduojamuose traukiniuose, atskleidžiama, kad enkavedistai, mušdami vaiką, vertė šnipinėti motiną.*

Jaunajai kartai šie liudijimai atskleis, ką išgyveno bėgdami nuo mirtino pavojaus jų tėvai, o istorijai bus pluoštas medžiagos, ką patyrė lietuvis, kruvina širdimi okupanto išblokštas iš Tėvynės“.

Knygos įžangoje J. Prunskis rašo: „*Dauguma bėgo į Vokietiją ne todėl, kad simpatizavo ano meto Berlyno režimui, o todėl, kad nebuvo, kur kitur bėgti... Mums buvo svarbūs baudžiauninkų, knygnešių, savanorių atsiminimai, tepalieka istorijai ir pabėgėlių liudijimai... Norėjosi, kad nuo teroro pabėgusieji išeiviai nenusineštų užmarštin į kapus savų, dažnai labai kruvinų išgyvenimų, kurių priežastis buvo naujieji dvidešimtojo amžiaus barbarai – bolševikai, pavergiamiems kraštams nešdę tokią „laisvę“, kad nuo jos reikėjo bėgti visa palikus, skubant į nežinią, nors ir pramatant didelius vargus“.*

Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla Pranui Gineičiui atminti išleido didelio albumo formato J. Prunskio redaguotą knygą „Lietuviai Sibire“ (1981 m.). Čia gi vėl redaktorius nurodo, kad privalome įamžinti tą baisią tragediją, į Sibirą gyvuliniais vagonais vežamų tautiečių pergyvenimus, atminimus. Knyga pareikalavo daug kantrybės, atkaklumo. Knygai pasirodžius, spaudoje rašyta: „*Reikėjo vesti plačius susirašinėjimus su Amerikos, Europos ir net Australijos lietuviais. Reikėjo atrinkti iš gaunamų krūvų laiškų vietas, kurios būtų reikšmingesnės. Nebuvo lengva visus primityviomis Sibiro sąlygomis rašytus laiškus išskaityti... Bedirbant prie šios knygos, buvo gauta ir grasinimų“.*

1988 m. pasirodė J. Prunskio, A. Kerulio ir M. Valiukėno redaguota knyga „Lietuviai tautininkai – komunistų kankiniai“. J. Prunskio iniciatyva, kartu su Leonu Keruliu ir Pilypu Naručiu parengta knyga „Ateitininkai komunistų ir nacių kankiniai“ (1991 m., šią knygą J. Prunskis ir redagavo). Knygoje vardyne abėcėlės tvarka pateikiami 514 ateitininkų – komunistų kankinių ir 37 ateitininkų – nacių kankinių gyvenimo bei veiklos aprašymai. Pažymėtina, kad šia tematika dar 1952 m. Brukline buvo išleista 436 puslapių knyga „Lietuvos archyvas. Bolševizmo metai“, kurią taip pat parengė dr. J. Prunskis.

Apie okupuotą ir kenčiančią Lietuvą J. Prunskis ne tik rašė, bet ir kalbėjo. Tarkim, 1982 m. Madrido konferencijoje. Pastebėtina, kad J. Prunskis dirbdamas Amerikos lietuvių taryboje su lietuvių delegacijomis yra dalyvavęs svarbiose tarptautinėse konferencijose Madride, Londone, Vienoje... 1982 m. ALT‘as pasiuntė jį į Madridą. Čia kunigas susitiko ir kalbėjosi su keturiolikos šalių ambasadoriais, daugeliu delegatų bei žurnalistų. J. Prunskis pirmą kartą tokiai gausiai ir įvairiai visuomenei suteikė išsamių žinių apie Lietuvą. Lietuvos reikalais jis įteikė ALT‘o memorandumą.

Su J. Prunskio vardu sietinas ir itin unikalus atvejis: gebėjimas išrūpinti leidimą visam laikui iš Lietuvos išvykti į Ameriką savo motinai, pabėgusiai iš Sibiro ir besislapsčiusiai Kaune. 1941 m. birželio 13 d. iš Žvilgučių vienkiemio sovietiniai okupantai išvežė prelato tėvus: Juozapą Prunskų, jo žmoną Oną Gineitytę, tuo metu ten buvusį tėvo brolį kun. Petrą Prunskų, jo seserį Oną Prunskytę. Tėvas buvo nuvežtas į Rešiotus, motina, dėdė kunigas ir teta Ona – į Barnaulą. Juozapas Prunskis iš bado mirė Sibire 1942 spalio 14 d. Sibire Ona Prunskienė globojo brolienės Domicelės Gineitienės našlaičiais likusius mažamečius Rimantą ir Mindaugą. Po Stalino mirties mergautine pavarde su brolio vaikais slapčia grįžo į Lietuvą. Bijodama apsilankyti savo namuose, įsidarbino tarnaite vieno gydytojo šeimoje ir gyveno didžiulės nežinios baimėje. Kol pagaliau, gavo žinią – galinti išvykti į Ameriką. Tokį leidimą gauti reikėjo geros diplomatijos ir Dievo lydimos sėkmės.

Kun. J. Prunskis, kaip žurnalistas, turėjo galimybę dalyvauti tuometinio Sovietų sąjungos vadovo Nikitos Sergejevičiaus Chruščiovo ir jo žmonos Ninos Petrovnos susitikimuose šiems lankantis Amerikoje. Kun. J. Prunskis, nuvykęs į Vašingtoną, spaudos konferencijų salėje prasiveržė prie Sovietų „imperatoriaus“, pasveikino jį rusų kalba, išdėstė savo prašymą ir gavo pažadą, kad kunigo reikalas bus išspręstas. Jau kitą dieną beveik visuose Amerikos spaudos puslapiuose buvo rašoma apie teigiamai išspręstą kunigo prašymą. J. Prunskis gebėjo unikaliai pasinaudoti susidariusia padėtimi. O Lietuvoje sovietinis saugumas turėjo daug vargo, kol pavyko išsiaiškinti, kurgi slapstosi kunigo motina. Ona Prunskienė į Čikagą atvyko 1960 m. Čia ji išgyveno dar 24 metus ir, sulaukusi 96 metų, iškeliavo į Amžinybę. Motinos papasakotos kančios buvo svarbiu stimulu ir daugeliui J. Prunskio knygų: iškentėtų kančių ir skausmo, okupantų paniekos ir žiaurumų – nevalia pamiršti.

Dera pažymėti, kad Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentė Rita Karvelytė 1998 m. gegužės 28 d. apgynė bakalauro darbą „Bolševikų ir nacių žiaurumų atskleidimas daktaro prelato Juozo Prunskio darbuose“ (darbo vadovė dr. A. Vasiliauskienė, recenzentas dr. Algis Kasperavičius). Bakalauriniame darbe studentė apžvelgė dr. prel. J. Prunskio asmenybę, jo straipsnius ir knygas: „Pirmosios sovietinės okupacijos kruvini padariniai“, „Vokiečių nacių represinių priemonių taikymas okupuotoje Lietuvoje“ bei „Lietuviai ir žydų holokaustas vokiečių nacių okupuotoje Lietuvoje“ (darbas saugomas VU Istorijos fakultete, Naujosios istorijos katedroje).

1999 m. LKMA Metraštyje, T. 14, išspausdintas mūsų jau minėtos knygelės „Lietuvos žydai ir holokaustas“ vertimas (vertė Laimutė Kitkauskienė), darbo priede – originalo faksimilė.

Pateikti pavyzdžiai liudija straipsnyje minėtų ir kitų dr. prel. J. Prunskio darbų aktualumą nūdienai.

Dr. prelatas Juozas Prunskis sielovadine, žurnalistine bei visuomenine veikla, studijomis, knygomis, rūpesčiu kitais, išaugusiu į didžiulę mecenatorystę, suformavo savitą pėdsaką Lietuvos kultūros istorijoje, plačiai išgarsino Lietuvos vardą pasaulyje.

Ir nors jau ketveri metai, kai prelato vardą tariame būtuoju laiku, jo darbai mus lydi šiandieną – jo mecenatoriška veikla neužsibaigė. Džiugu, kad vienintelis istorijos laikraštis Lietuvoje „Voruta“, gebantis kelti iš užmiršties dulkių mūsų tautos garbingą praeitį, jos didžiavyrius, savo laiku tiek daug spausdinęs medžiagos ir apie dr. prel. J. Prunskį, šių - 100 - ųjų jubiliejinių metų proga, buvo pagerbtas **Prelato įsteigta premija.**

„Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia!“ - giedame iškilmingomis progomis. Garbingasis prelatas, suvokdamas šiuos žodžius aštriu protu, priimdamas atvirta širdimi, tikėjo, kad ir būsimų kartų savastyje ir esybėje jie turi būti patys svarbiausi.

Pro memoria

MIRĖ MAŽOSIOS LIETUVOS TYRĖJAS

Išėjo Anapilin daugelio veikalų apie K.Donelaitį, jo giminę bei Mažosios Lietuvos praeitį autorius ir leidėjas, „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ rėmėjas – Vokietijoje po ilgos ir sunkios ligos mirė Lutzas Friedrichas Wilhelmas Wenau (1930.XII.24-2007.III.04), kilęs iš Mažosios Lietuvos būrų Donelaičių-Donalių giminės.

Jo tėvas įsikūrė Berlyne 1927 metais, senatvėje domėjosi savo giminės istorija.

Berlyne Finansų ministerijos tarnautojo šeimoje gimęs L.Wenau po II pasaulinio karo atsidūrė sovietų okupuotoje Vokietijos dalyje, patyrė VDR sukurto sovietinio režimo represijas. Nuo 1970 m. pateko VDR saugumo (STASI) priežiūron kaip politiškai nepatikimas istorijos mokytojas. Jau 1971 m. rudenį jam grasinta areštu. 1972 m. jis bandė bėgti į Vakarus. Tai pavyko tik 1973 m. žmonai ir 2 sūnums. 1972 metais už „netinkamas kalbas“ buvo areštuotas su savo septyniolikamete dukra Manuela; tris su puse metų nuteistas kalėti ir tardytas žiauriomis sąlygomis ten neteko sveikatos. 1974 metais jį, kaip politinį kalinį, išpirko VFR valdžia (VDR administracija anuomet pelnydavosi brangiai pardavinėdama savo kalinius Vakarų Vokietijai). Vakaruose L. Wenau mokytojavo iki pensijos 1984 m.

Vakaruose L.Wenau su šeima (žmona Margot ir 4 vaikais) įsikūrė Lilienthalyje netoli Bremeno – vėliau daugelio Lietuvos specialistų žinotoje sodyboje, savotiškame K.Donelaičio giminės ir Mažosios Lietuvos tyrimų centre.

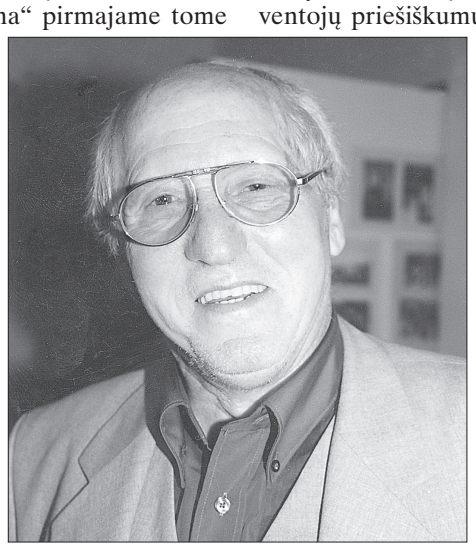
Šią veiklą L.Wenau pradėjo 1980 metais, prisiminęs vyresniųjų pasakojimus apie jų giminės ryšius su Prūsų Lietuva ir Donelaičiais. Surinkti dokumentai patvirtino, kad 1896 metais vežikas Karlas Wenau (bežemio Ferdinando Wenau ir Wilhelminos Šermukšnaitytės (Schermuksznat) sūnus) vedė linų audėjo dukrą Augustę Charlottę Donalytę (Donalies) iš Stanaičių kaimo prie Gumbinės. Taip susigiminiavo gal XVIII a. pradžioje į kraštą atvykusi Wenau giminė su dar XVII amžiuje Mažojoje Lietuvoje gyvenusiais Donaliais - Donelaičiais (dar 1685 metais buvo minėtas Vilkošių kaime prie Gumbinės gimęs Kristupas Donalys (Donalies)). Ne per toliausiai – Mozūrijos Sensburge buvo ir L.Wenau žmonos gimtinė, ten gyveno jos senoliai.

Užmezgęs ryšius su kitais Donelaičių palikuonimis Vokietijoje (deja, tos gausios giminės ainiai istorijos audrų buvo išstumti į Vakarus), daugelyje pasaulio archyvų surinkęs daugybę medžiagos apie tos giminės ir jos žymiausio atstovo – K.Donelaičio gyvenimą, L.Wenau dalyvavo daugelyje seminarų ir konferencijų, vakariečiams pasakodamas apie žymųjį Mažosios Lietuvos poetą ir jo aplinką. Naujos tyrimų galimybės atsivėrė susijungus Vakarų ir Rytų Vokietijoms – daug medžiagos pavyko aptikti Leipcigo archyvuose.

Sukaupęs didelę leidinių apie tą kraštą biblioteką, daug archyvinės bei ikonografinės medžiagos, L.Wenau ėmėsi leidybinio darbo. 1997 m. jis Lilienthalyje įkūrė savo leidyklą, kurioje kasmet parengdavo vis naujus veikalus apie K.Donelaitį, jo giminę, Mažosios Lietuvos istoriją (pavyzdžiui, 2000 metais buvo išleistos net 3 knygos bendros 480 puslapių apimties). 1999 metais jis savo lėšomis išleido K.Donelaičio raštų rinktinę, 1894 metais L.Passargės vokiečių kalba išleistus tekstus papuošdamas lietuvių dailininkų V.K.Jonyno ir V.Jurkūno iliustracijomis, savo parašytoje įžangoje aprašydamas didžiojo poeto gyvenimą bei jo kūrinių likimą. Tas leidinys daugeliu egzempliorių paplito po Vokietiją ir kitus kraštus, daugelį šiandieninių Vakarų žmonių supažindindamas su Mažąja Lietuva ir jos žymiuoju poetu.

Krašto ir būrų poeto tyrėjams ypač naudingas daugiatomis L.Wenau leidinys „Neue Donalitiana“ („Naujoji donelaitika“), kuriame publikuota labai gausi medžiaga apie Tolminkiemio ir Lazdynėlių (K.Donelaičio gimtinės), Donelaičių giminės praeitį, poeto darbų sudėtingą likimą. Atskiruose veikalo tomuose publikuoti senieji žemėlapiai bei planai, pateiktos daugelio senųjų dokumentų faksimilės, įvairiose vietose (ir net kitose šalyse) aptikta medžiaga. Profesionaliems bei sąžiningiems tyrėjams ta gausi medžiaga gal ateityje taps labai naudingu pamatu būsimiesiems darbams apie Mažąją Lietuvą.

„Neue Donalitiana“ pirmajame tome apibūdinamas Tolminkiemis pagal 18a. vidurio dokumentus, aprašyta klebonijos sodybos raida, apibūdintas dar 19 a. žymaus tyrėjo F.Tetznerio leistas penkiatomis leidinys „Neue Donalitiana“, kurį savaip pratęsė L.Wenau.

Lutzo Wenau

Antrajame tome L.Wenau aprašė kunigų našlių namą Tolminkiemyje, apibūdino F.Tetznerio nuopelnus donelaitikos baruose, parodė Donelaičių giminės palikuonių likimus Ragainės krašte.

Trečiajame tome pateikiami duomenys apie Donalių-Donelaičių-Donalicijų giminę, aprašomas K.Donelaičio atspindėjimas XX amžiaus vokietakalbėje literatūroje.

Ketvirtajame trijų dalių tome apibūdinama Tolminkiemio bažnyčios krikšto įrašų knyga (pildyta paties K.Donelaičio), pateikiama jos faksimilė, pateikiama Tolminkiemio parapijos ilgaamžė kronika.

Penktajame tome apibūdinta K.Donelaičio asmenybė, aprašomi K.Donelaičio bei vokiečių santykiai laiko bėgyje, buvę poeto darbų vertimai.

Šeštajame tome pateikiama papildoma archyvinė medžiaga L.Wenau knygai „Einst war es die Grosse Wildnis“ („Kadaise tai buvo Didžioji dykra“).

Septintajame tome pateikta daugybė dokumentinės medžiagos apie Donelaičių giminės žmones, gyvenusius įvairiose Mažosios Lietuvos vietose, bei apie jų giminystės ryšius.

Jau minėtoje L.Wenau knygoje „Kadaise tai buvo Didžioji dykra“ minėta gausi medžiaga pateikiama kaip vientisas pasakojimas apie Mažosios Lietuvos ir Donelaičių giminės ištakas, palaipsnį tų žmonių kūrimąsi buvusios Didžiosios dykros plotuose.

Ankstesnis L.Wenau pasakojimų apie didįjį poetą variantas (išleistas dar 1996 metais) vadintas „Der Pfarerdichter von Tollmingkehmen und seine Zeit“ („Kunigas ir rašytojas iš Tolminkiemio ir jo laikmetis“) taip pat daugeliu egzempliorių paplito Vokietijoje bei kituose kraštuose.

L.Wenau parengė daug retos archyvinės medžiagos publikacijų (pavyzdžiui, apie Galdapės, Darkiemio, Gumbinės, Stalupėnų apskritis, XIX a. viduryje pildytą Galdapės miestiečių knygą, Tolminkiemio parapijos XIX a. aktus).

L.Wenau ne kartą bendradarbiavo ir su kitais krašto tyrėjais, rengiant knygas apie atskiras vietoves Mažojoje Lietuvoje. Pavyzdžiui, su W.Rothe ir H.Gruberiu jis parengė ir išleido knygas apie Galdapės, Romintos, Žydkiemio, Tolminkiemio parapijas.

Žlugus Sovietų Sąjungai nuo 1991 metų L.Wenau pradėjo lankytis Mažojoje Lietuvoje, daug kartų buvojo Tolminkiemyje, lankėsi Gumbinėje ir kitose Donelaičių giminei svarbiose vietose. Veiklus žmogus ten rūpinosi K.Donelaičio atminimo įamžinimu, vis atsimušdamas į dabartinės administracijos ir gyventojų priešiškumą Mažosios Lietuvos praeičiai. Kelis metus bandęs didžiojo poeto atminimą pagerbti bent nedidele memorialine lenta Stalupėnuose (dabar Nesterovo, kurių bažnyčioje – sugriautoje sovietinės okupacijos metais – K.Donelaitis pradėjo savo ganytojišką veiklą), galop buvo priverstas atsisakyti to sumanymo. Susidūręs su dabartinių krašto gyventojų priešiškumu ir vandališkais įpročiais, turėjo atsisakyti minčių apsigyventi Karaliaučiaus krašte – dabartinėje Kaliningrado srityje. Liūdnai nuteikė ir šiandieninė aplinka – suniokotas kraštas, dešimtimis kilometrų nusidriekusios „stepės“ – dykros buvusių daugybės kaimų ir judraus gyvenimo vietose. Daugelį kartų L.Wenau teko patirti, kad dabartiniams funkcionieriams bei daugumai naujųjų gyventojų pirmiausiai rūpi jo iš Vakarų vežta labdara – materialinės gėrybės, o ne pradingusios praeities dalykai, atgaila už krašto barbarišką suniokojimą.

Nuo 1998 metų L.Wenau įsikūrė senojoje sodyboje netoli Kintų, kur su šeima praleisdavo vasaras, susilaukdamas daug lankytojų. Savo negalias slėpęs energingasis žmogus ėmė uoliai tvarkyti tą pamiškės sodybą, ten sukurdamas tvarkos ir grožio oazę. Mačiusieji įvairiausius darbus bedirbantį L.Wenau dažnai prisimindavo Kristijoną Donelaitį – daugelio amatų meistrą, statytoją ir tvarkytoją. Apsilankiusieji galėjo gėrėtis šeimininko žaižaruojančia energija, stebėtis Mažosios Lietuvos ainio dideliais (ir dažniausiai įgyvendinamais) planais.

Vasarai prabėgus L.Wenau vėl darbuodavosi Lilienthalyje tarp savo didžiųjų rinkinių, savo susikurtoje leidėjo ir tyrėjo kūrybinėje dirbtuvėje. Nepaisydamas blogėjusio regėjimo, kęsdamas neretas operacijas, priklausydamas nuo gyvybę pratęsiančių medikamentų, jis rengė vis naujus veikalus, rūpinosi jų leidyba ir platinimu. Apsilankantiems svečiams belikdavo stebėtis vulkaniška L.Wenau energija, jo begaliniu optimizmu bei darbštumu. L.Wenau girdavo kasmet vis gražėjusią Lietuvą, vis labiau besiskyrusią nuo skurdaus Karaliaučiaus krašto. Už jo ilgametę veiklą Mažosios Lietuvos kultūros labui L.Wenau ir jo žmonai buvo suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė.

Žlugus viltims pažymėti K.Donelaičio atminimą šiandien nesvetingame Karaliaučiaus krašte, jau silpstant jėgoms, L.Wenau ėmėsi organizuoti paminklinio ženklo didžiajam poetui pastatymą Rambyno-Bitėnų kapinaitėse – vis dar kuriamame Mažosios Lietuvos panteone. Jis sutelkė Donelaičių – Donalių giminės palikuonis bei poeto gerbėjus iš Vokietijos, surinko lėšas statybai, dalyvavo paminklinio ženklo – simbolinio altoriaus pašventinimo įspūdingose iškilmėse.

Po džiugių akimirkų teko susidurti su šiandieninės Lietuvos tikrove. Kaip ir Karaliaučiaus krašte – Kaliningrado srityje, naujieji Klaipėdos krašto gyventojai ėmė protestuoti prieš neva „svetimų ateivių“ (Mažosios Lietuvos senųjų gyventojų) kultūrines iniciatyvas. Įpratusieji monopolizuoti ir savaip aiškinti K.Donelaičio ir Mažosios Lietuvos palikimą tūžmingai užsipuolė ateivį iš Vakarų, demonstruodami skirtingų civilizacinių arealų žmonių mentaliteto nesutaikomus skirtingumus.

L.Wenau teko susidurti ir su kai kurių Lietuvos veikėjų bei ištisų institucijų arogancija, demonstratyviai ignoruojant ar suniekinant ilgamečius kruopštaus tyrėjo darbus, priekabiaujant dėl smulkmenų, nutylint L.Wenau aptiktas (bet kai kam nepatogias) Mažosios Lietuvos istorijos bei K.Donelaičio giminės raidos aplinkybes. Kai kas Lietuvoje įprato jaustis vieninteliais didžiojo poeto palikimo tvarkytojais, jo gyvenimo aiškintojais. Kai ką labai suerzino tai, kad Vakaruose tebegyvena nemaža praeityje gausios Donelaičių giminės palikuonių – dar ir tyrinėjančių savo krašto praeitį. Po senovei kai kas išdidžiai tebežiūri į vakariečius – nors ir kur kas toliau pažengusius to krašto istorijos tyrimuose. Vis dar stengiamasi Mažąją Lietuvą vaizduoti pagal Plungės ar panašius standartus, vien pagal naujųjų ateivių – po Antrojo pasaulinio karo pakeitusių senuosius krašto gyventojus – mentalitetą.

Nors ir susidurdamas su skurdžia Lietuvos tikrove, L.Wenau liko mūsų krašto gerbėjas. Nebesulaikomai blogėjant sveikatai jis dar ardė savo didžiuosius rinkinius, rūpinosi jų tinkamu supakavimu, savo daugelio metų darbus skirdamas Vilniaus universitetui. Savo parengtą veikalų komplektą L.Wenau dovanojo Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui. Jis visaip rėmė „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ leidybą.

Belieka tikėtis, kad būsimosios kartos – gal mažiau varžomos sovietinio paveldo bei provincialių prietarų – deramai įvertins uolaus Mažosios Lietuvos tyrėjo Lutzo Wenau gausius darbus ir jo didžiulį indėlį.

2007 m. kovo mėn. 19 d.

Marija PURVINIENĖ „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ architektūros skyriaus vedėja

Dr. Martynas PURVINAS„Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ vyriausiasis redaktorius

Dėl Mažosios Lietuvos mylėtojo ir didelio lietuvininkų bičiulio, Kristijono Donelaičio gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojo **dr. LUTZ WENAU** mirties, reiškiame gilią užuojautą Velionio šeimai ir artimiesiems.

Lietuvininkų bendrija “Mažoji Lietuva”

Mirus „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“rėmėjui ir talkininkui, nuoširdžiam lietuvininkų bičiuliui, Kristijono Donelaičio kūrybinio palikimo tyrinėtojui **dr. LUTZ WENAU**, reiškiame gilią užuojautą jo šeimai ir artimiesiems.

„Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ rengimo grupė

Voruta
Lietuvos istorijos dvisavaitinis laikraštis

Prenumeratos indeksas 0135

Redakcinė kolegija:
Tomas Baranauskas, dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, prof. dr.Arnoldas Piročkinas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, adv. Vytautas Zabiela, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė

Rėmėjai:
Ieva Jankutė, Lietuva
Tadas Stomma, JAV
Tautos fondas, JAV
Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas

© „Voruta“ 2007. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra IĮ – Juozo Vercinkevičiaus leidyklos „Voruta“ (įmonės kodas LT281160790) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.

© „Voruta“, 2007. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. aštuonolikti leidimo metai.
Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 3 sp. l.
Rinko ir maketavo „Vorutos” leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, (8 605) 19 302
Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt
Spausdino AB „Spauda”, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 1000 egz.

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66
El. paštas: voruta@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt

Redakcija: A. Adamkavičius, J. Varnauskas, A. Trečiokienė, A. Šumskas, D. Zacharevičienė, L.Olechnovičiūtė, A.Kurecaitė, J. Vercinkevičius